

Μοντέλα χειρισμοῦ τῆς ἔθνο-πολιτισμικῆς ἑτερότητας τῶν μεταναστῶν στὴν Εὐρώπη

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Κ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ*

1. Εἰσαγωγικὲς παρατηρήσεις

Παγκοσμιοποίηση καὶ Μετανάστευση σὲ συνδυασμὸ καὶ μὲ τὴν ὑπογεννητικότητα καὶ γήρανση τῶν γηγενῶν πληθυσμῶν ἔχουν καταστήσει ὅλες σχεδὸν τὶς εὐρωπαϊκὲς κοινωνίες de facto πολυγλωσσικὲς, πολυ-ἔθνοτικές, πολυ-θρησκευτικὲς καὶ πολυπολιτισμικὲς. Σπανίζουν σήμερα οἱ κοινωνίες ποὺ μποροῦν νὰ ἰσχυρισθοῦν ὅτι δὲν ἔχουν σφραγισθεῖ περισσότερο ἢ λιγότερο ἀπὸ τὸ φαινόμενο τῆς πολιτισμικῆς ἑτερότητας. Ἐντούτοις ἐλάχιστες εἶναι οἱ χῶρες ποὺ προχώρησαν καὶ σὲ μία de jure ἀναγνώριση τῆς πολυπολιτισμικῆς τους κατάστασης. Οἱ περισσότερες κυβερνήσεις, ἰδιαίτερα οἱ εὐρωπαϊκὲς, δὲν ἔλαβαν κἂν σοβαρὰ ὑπόψη τὶς ἐπερχόμενες ἀπὸ τὴ μετανάστευση βαθιὲς κοινωνικὲς καὶ πολιτισμικὲς ἀλλαγὲς καὶ ἀκολούθησαν μία πολιτικὴ τοῦ laissez faire, laissez aller, ὑπακούοντας πρωτίστως στὶς ἀνάγκες τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς ἀγορᾶς.

Τὸν ἐφησυχασμὸ τῶν κυβερνήσεων οὐδέποτε συμμερίσθηκαν οἱ κοινωνίες τῶν χωρῶν ὑποδοχῆς μεταναστῶν, οἱ ὁποῖες ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀντέδρασαν ἀρνητικὰ στοῦ φαινόμενο ἑνὸς συνεχῶς ὀγκούμενου ρεύματος μεταναστῶν, ἰδιαίτερα ἀπὸ τὶς λεγόμενες «τρίτες χῶρες», καὶ ἀντιμετώπισαν μὲ καχυποψία τὴν παρουσία τῆς ἔθνο-πολιτισμικῆς ἑτερότητας. Μία σημαντικὴ μερίδα τῶν εὐρωπαϊῶν πολιτῶν, καλῶς ἢ κακῶς, δικαιολογημένα ἢ ἀδικαιολόγητα, βίωσε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ βιώνει τὴν ἀλλοίωση τοῦ πληθυσμιακοῦ, κοινωνικοῦ, πολιτισμικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ (ἢ ἐκκοσμικευμένου) τοπίου ποὺ ἐπιφέρει στοῦ ἄμεσο περι-

---

* Ὁ Ἀντώνιος Παπαντωνίου εἶναι Δρ. Κοινωνιολογίας, θεολόγος καὶ Διευθυντὴς τοῦ Κέντρου Παλινοστούντων Μεταναστῶν τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

βάλλον τους ὁ ἀναπτυσσόμενος νέος «νομαδισμός» ὡς μία πολυδιάστατη ἀπειλή. Ἔχουν τὴν αἴσθηση –καὶ ἡ αἴσθηση αὐτὴ τροφοδοτεῖται κατὰ καιροὺς ἀπὸ μερίδα τοῦ ἔντυπου καὶ ἠλεκτρονικοῦ Τύπου– ὅτι ἡ παρουσία τῶν μεταναστῶν ἀπειλεῖ τὴν ἔθνικὴ, πολιτισμικὴ καὶ θρησκευτικὴ τους ταυτότητα, τὸ κράτος πρόνοιας, τὴν ἀσφάλειά τους, τὴν ὑλική τους εὐημερία, τὴν οἰκογένειά τους, τὴν ἰδιοκτησία τους ἢ ἀκόμη καὶ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ τους.

Ἡ βίωση ἐνὸς τόσο πολυδιάστατου ἐπαπειλούμενου κινδύνου ἐκτρέφει ἀρνητικὰ ἔτεροστερεότυπα, ὑποθάλλει τὸν ρατσισμό καὶ τὴν ξενοφοβία, ὀδηγεῖ στὴν ξενηλασία καὶ ἐπιφέρει σημαντικὴ μετακίνηση πολιτῶν, ἰδιαίτερα τῶν περισσότερο δυσανεκτικῶν καὶ ὧσων αἰσθάνονται ἀμεσότερα ἀπειλούμενοι, πρὸς ἀκροδεξιὰ κόμματα, τὰ ὁποῖα ἐπενδύουν καὶ ἐκμεταλλεύονται τὶς διάχυτες στὶς σύγχρονες «κοινωνίες τῆς διακινδύνευσης» (Beck) φοβίες καὶ ἀνασφάλειες. Τὰ ἀρνητικὰ αὐτὰ συναισθήματα εἶναι γενικευμένα σὲ ὅλες τὶς χῶρες τῆς Ε.Ε.

Οἱ κυβερνήσεις τῶν χωρῶν-μελῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως βρέθηκαν ἤδη ἀπὸ τὴν ἐπαύριον τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, ἰδιαίτερα ὅμως μετὰ τὴν κατάρρευση τοῦ λεγόμενου ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ, ἀντιμέτωπες μὲ ἕνα ἐπεῖγον καὶ δυσεπίλυτο τρίδυμο πρόβλημα. Καλοῦνται:

α) νὰ περιορίσουν τὴν ἀνεξέλεγκτη καὶ ἀνεπιθύμητη εἰσροὴ μεταναστῶν, αἰτούντων ἄσυλο καὶ προσφύγων καὶ νὰ ἐντάξουν οἰκονομικά, κοινωνικά καὶ πολιτισμικά τὴν πολύμορφη ἔθνοτική, γλωσσική, θρησκευτικὴ καὶ πολιτισμικὴ ἑτερότητα τῶν ἀλλοχθόνων, οἱ ὁποῖοι βρισκονται ἤδη *intra muros* καὶ ἐπιζητοῦν τὴν ἐπίσημη ἀναγνώριση τῆς συλλογικῆς πολιτισμικῆς τους ταυτότητας καὶ τὴν ἐνεργὴ συμμετοχὴ τους στὸ δημόσιο βίον·

β) νὰ ἐλέγξουν καὶ νὰ ἀμβλύνουν τὶς ἐναντίον τῶν ἀλλοχθόνων ἐχθρικές, ρατσιστικές, ξενοφοβικές καὶ ξενηλατικές τάσεις καὶ διαθέσεις διαρκῶς ἀξανάνομενης μερίδας τῶν πολιτῶν, οἱ ὁποῖες ἐντάθηκαν μετὰ τὴν 11η Σεπτεμβρίου 2001, τὶς βομβιστικὲς ἐπιθέσεις στὸ Λονδίνο καὶ τὴν Μαδρίτη καὶ τὶς ἀναταραχὰς στὰ προάστια τοῦ Παρισιοῦ, ὑπάρχει δὲ σοβαρὸς κίνδυνος νὰ ἐνταθοῦν ἀκόμη περισσότερο ἔνεκα τῆς παγκόσμιας οἰκονομικῆς κρίσης· καὶ

γ) νὰ ἀποτρέψουν τὴν πολιτικὴ ἐκμετάλλευση τῆς κοινωνικῆς δυσαρέσκειας καὶ δυσανεξίας ἀπὸ τὰ ἀναδυόμενα σὲ ὅλες τὶς χῶρες ἀκροδεξιὰ κόμματα.

Γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῶν στόχων αὐτῶν δοκίμασαν κατὰ καιροὺς διάφορα πρότυπα χειρισμοῦ τῆς ἔθνο-πολιτισμικῆς ἑτερότητας:

- Τὸ πρότυπο τῶν «φυλετικῶν σχέσεων» (*race relations*), τὸ ὁποῖο εἶχε εἰδικότερη ἐφαρμογὴ στὶς ἀποικιοκρατικὲς χῶρες, μάλιστα δὲ στὴ Μεγάλῃ

Βρετανία, και αναφέρεται στις μορφές μεταχείρισης που επιφύλαξαν οι μητροπόλεις στους «έπαναπατριζόμενους» και στους μετανάστες από τις πρώην αποικίες.

- Το πρότυπο της *άδιαφορίας, αγνόησης, καλοπροαίρετης αμέλειας και «ακύρωσης»* της πολιτισμικής ετερότητας των μεταναστών, που βρίσκει την καλύτερη έκφρασή του στην πολιτική του «φιλοξενούμενου εργάτη» (*Gastarbeiter*).
- Το πρότυπο της *άφομοίωσης (assimilation)*, το οποίο επιχειρεί να καταστήσει *άορατη*, και έπομένως μη ένοχλητική, την ετερότητα.
- Το πρότυπο της *πολυπολιτισμικότητας (multiculturalism)*, παραλλαγές του οποίου εφαρμόστηκαν σε όρισμένες Ευρωπαϊκές χώρες. Το πρότυπο αυτό σέβεται, ανέχεται και ενισχύει τη διατήρηση της πολιτισμικής ετερότητας, σε όρισμένες δέ περιπτώσεις υίοθετεί και την πολιτική της δημόσιας *αναγνώρισης* της.
- Το πρότυπο της λεγόμενης «*ένταξιακής πολιτικής νέου τύπου (integration policy new style)*», με σαφή τὰ χαρακτηριστικά επανόδου στο αίτημα της *άφομοίωσης* στον κυρίαρχο πολιτισμό.

Στο πλαίσιο της εργασίας αυτής, μετά από μία σύντομη αναφορά στα τρία πρώτα πρότυπα χειρισμού της ετερότητας, θα ακολουθήσει μία διεξοδικότερη παρουσίαση και κριτική του προτύπου της *πολυπολιτισμικότητας*, το οποίο, αφού διέγραψε μία θεαματική, αλλά σχετικά βραχύβια, «*τροχιά διάττοντος άστέρους*» στο Ευρωπαϊκό στερέωμα, παραχωρεί τώρα τη θέση του στην ανερχόμενη «*ένταξιακή πολιτική νέου τύπου*», σύντομη παρουσίαση της οποίας θα ολοκληρώσει την παρούσα μελέτη.

2. Προ-πολυπολιτισμικές μεταναστευτικές πολιτικές

Με τον όρο «*προ-πολυπολιτισμικές*» πολιτικές έννοοῦμε τις μεταναστευτικές πολιτικές που εφαρμόστηκαν στην Ευρώπη όσο και στις κλασικές χώρες μετανάστευσης (ΗΠΑ, Καναδά και Αυστραλία) προ του 1970. Τις πολιτικές αυτές, ανάλογα με τη χώρα, τη συγκυρία, και τη σύνθεση των μεταναστευτικών πληθυσμών, χαρακτήριζε είτε η *άδιαφορία* για την πολιτισμική ετερότητα και *έτερογένεια* των μεταναστών, είτε η *συγκαλυμμένη έχθρότητα*, είτε η *φιλοσοφία της πολιτισμικής άφομοίωσης (assimilation)*.

2.1. Τὸ πρότυπο τῶν «φυλετικῶν σχέσεων»

Τὸ τέλος τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ἐγκαινιάζει μία περίοδο σημαντικῶν μεταναστευτικῶν εἰσοδῶν στὶς χῶρες τῆς Βόρειας Εὐρώπης. Κατὰ τὴν περίοδο 1945-1960 ἡ Γερμανία ὑποδέχεται 20 ἑκατομμύρια προσφύγων γερμανικῆς ἐθνικότητας, οἱ ὅποιοι ἐκτοπίστηκαν ἀπὸ τὶς Ἀνατολικὲς ἐπαρχίες τοῦ Τρίτου Ράιχ ἐξαιτίας τοῦ πολέμου. Ἐξάλλου, μὲ τὸ τέλος τῆς ἀποικιοκρατίας ἡ Μεγάλη Βρετανία, ἡ Γαλλία, τὸ Βέλγιο καὶ ἡ Ὁλλανδία ὑποδέχονται μεγάλο ἀριθμὸ ἐπαναπατριζομένων ἀποίκων, ὅπως ἐπίσης καὶ σημαντικό ἀριθμὸ μεταναστῶν ἀπὸ τὶς πρῶν ἀποικίες¹. Γιὰ τοὺς περισσότερους ἀπὸ αὐτοὺς δὲν ἐτέθη ἀρχικῶς θέμα πολιτισμικῆς ἐτερότητας: Γνώριζαν τὴ γλῶσσα καὶ τὸν πολιτισμὸ τῆς Μητροπόλης καὶ ἀπολάμβαναν de jure σημαντικῶς περισσότερα δικαιώματα ἀπὸ τοὺς λοιποὺς μετανάστες. Ὅπως ὁμως παρατηρεῖ ὁ Cohen, παρὰ τὴν προνομιακὴ τους μεταχείριση, ἡ de facto κατάστασή τους ὡς «όρατῆς μειονότητας» τοὺς καθιστοῦσε συχνὰ ἀντικείμενο δυσμενῶν φυλετικῶν διακρίσεων². Αὐτὸ ἴσχυσε ιδιαίτερα στὴν περίπτωση τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου, ὅπου ἡ φυλετικὴ προέλευση τῆς «όρατῆς μειονότητας» ἀπὸ χῶρες τῆς Κοινοπολιτείας ἀποτελέσει ἐξ ἀρχῆς ἀντικείμενο ιδιαίτερης ἀνησυχίας. Ἡ Βρετανικὴ κοινὴ γνώμη ἀνέπτυξε ξενοφοβικὰ καὶ ἐχθρικὰ αἰσθήματα ἀπέναντι στὴν αὐξανόμενη παρουσία ἑγχρωμῶν μεταναστῶν ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴ καὶ τὴν Ἀσία. Ἡ ἀντίδραση τῆς πολιτείας ἦταν διττὴ:

- Πρῶτον, καθιέρωση ιδιαίτερα αὐστηρῶν περιοριστικῶν μέτρων, προκειμένου νὰ ἀνακοπῆ ἡ περαιτέρω εἰσορροπία μεταναστῶν ἀπὸ τὶς πρῶν ἀποικίες, ιδιαίτερα τὶς ἀνεξάρτητες χῶρες τῆς Κοινοπολιτείας³. Τὰ μέτρα

1. Ἡ Μεγάλη Βρετανία δέχεται μετανάστες ἀπὸ τὶς ἀνεξαρτητοποιούμενες χῶρες τῆς Κοινοπολιτείας. Στὴ Γαλλία ἐπαναπατριζόνται ἕνα ἑκατομμύριο Ἀλγερινοὶ γαλλικῆς καταγωγῆς, ἐνῶ στὴν Ὁλλανδία μεταναστεύουν ἀρχικὰ κυρίως Ἰνδονήσιοι. Βλ. σχετικά: BAUER THOMAS K., LOFSTROM MAGNUS, and ZIMMERMANN KLAUS F., *Immigration Policy, Assimilation of Immigrants and Natives' Sentiments Towards Immigrants: Evidence from 12 OECD-Countries*, ed. IZA (Discussion Paper Series, Discussion Paper 187; Bonn: IZA, 2000) 1-47, σελ. 3-4. - ZIMMERMANN KLAUS F. (ed.), *European Migration. What Do We Know?*, ed. Centre for Economic Policy Research (CEPR) (Oxford: Oxford University Press, 2005) xxii + 653, σελ. 4.

2. COHEN ROBIN, *Migration and its Enemies. Global Capital, Migrant Labour and the Nation-State*, ed. ERCOMER (Research in Migration and Ethnic Relation Series; Aldershot: Ashgate, 2006) x + 242., σελ. 47.

3. Μὲ τὸν μεταναστευτικὸ νόμο τοῦ 1962 εἰσάγεται ἡ διάκριση ἀνάμεσα στοὺς πολίτες τοῦ

αυτά ανέτρεπαν τὸ γενναιόδωρο φιλελεύθερο καθεστὼς τῆς ἀποικιοκρατικῆς αὐτοκρατορίας, τὸ ὁποῖο ἐπέτρεπε σὲ ὅλους τοὺς ὑπηκόους τοῦ Στέμματος ἐλεύθερη εἴσοδο στὴν Βρετανία⁴. Ἡ Βρετανία ἐπιχείρησε νὰ ἐπιβάλλει πολιτικὴ «μηδενικῆς μετανάστευσης» πολὺ πρὶν ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες χῶρες τῆς Εὐρώπης καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν πρώτη πετρελαϊκὴ κρίση τοῦ 1973.

- Δεύτερον, μὲ μία σειρὰ ἀπὸ ἀντι-ρατσιστικούς νόμους⁵, μὲ σύσταση μίας «Ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν Φυλετικὴ Ἀνισότητα» (*Commission for Racial Inequality*) καὶ «Συμβουλίων γιὰ τὶς Φυλετικὲς Σχέσεις» (*Race Relations Councils*), ἐγκαινίασε τὴ γνωστὴ ὡς πολιτικὴ τῶν «φυλετικῶν σχέσεων» (*race relations*), μὲ τὴ βοήθεια τῆς ὁποίας ἤλπιζε νὰ περιορίσει τὸ ρατσισμό καὶ νὰ κατευνάσει τὶς κοινωνικὲς καὶ διεθνοτικὲς ἐντάσεις.

Σὲ ἀντίθεση μὲ ὅ,τι συνέβαινε σὲ ὅλες τὶς ἄλλες χῶρες τῆς Εὐρώπης κατὰ τὴν περίοδο αὐτή, στὴ Βρετανία τὰ ζητήματα τῆς φυλῆς, τῶν φυλετικῶν σχέσεων, τῶν φυλετικῶν διακρίσεων, τοῦ φυλετισμοῦ καὶ τῶν φυλετικῶν διαφορῶν ἀπέκτησαν μίαν ἐντελῶς ἰδιαίτερη κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ βαρύτητα καὶ σημασία⁶. Θὰ ἦταν ὅμως σφάλμα νὰ συμπεράνουμε ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ συνδέεται καὶ μὲ ἀντίστοιχη εὐαίσθητοποίησι στὰ θέματα τῆς πολυπολιτισμικότητας. Ἡ πολιτικὴ τῶν «φυλετικῶν σχέσεων» δὲν περιέχει στοιχεῖα ἀναγνώρισης ἢ σεβασμοῦ τῆς φυλετικῆς διαφορᾶς. Προσεκτικότερη ἐξέτασις τῆς ὁδηγεῖ ἀντίθετα στὸ συμπέρασμα ὅτι, ἀκόμη καὶ ἂν δὲν πρόκειται γιὰ μίαν ρατσιστικὴν πολιτικὴν ἀπὸ πρόθεσι, τὰ ἀποτελέσματά τῆς δικαιολογοῦν τὸν χαρακτηρισμὸ τῆς ὡς ρατσιστικῆς.

Δὲν εἶναι σαφὲς κατὰ πόσον ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα συμμόρφωσης τῶν κυβερνήσεων στὶς ἀνησυχίες καὶ ἀπαιτήσεις τῆς βρετανικῆς κοι-

---

⁴ Ἡνωμένου Βασιλείου καὶ τῶν ἀποικιῶν του ἀφενὸς καὶ τῶν πολιτῶν ἀπὸ τὶς ἀνεξάρτητες χῶρες τῆς Κοινοπολιτείας ἀφετέρου. Βλ. σχετικὰ GEDDES ANDREW, *The Politics of Migration and Immigration in Europe* (London: Sage Publications, 2008) xii +220, σελ. 35 ἔξ.

⁴ Τὸ δικαίωμα ἐλεύθερης εἰσόδου ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν ὑπηκόων τοῦ Στέμματος κατοχυρώθηκε μὲ τὸν νόμο «British Nationality Act» τοῦ 1948. Οἱ μεταγενέστεροι τοῦ 1962 νόμοι ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ ἀντίληψη περὶ τῆς ἐθνικότητας καὶ εἰσάγουν σταδιακὰ τὴ διάκριση ἀνάμεσα στοὺς ὑπηκόους ποὺ ἔχουν τυπικῶς τὴν ἐθνικότητα, καὶ ἐκείνους ποὺ ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ θεωροῦνται αὐθεντικοὶ Βρετανοὶ πολῖτες.

⁵ Πρόκειται γιὰ τοὺς «race relations' acts» τοῦ 1965, 1968 καὶ 1976.

⁶ Βλ. σχετικὰ GEDDES, *The Politics of Migration and Immigration in Europe*, σελ. 30.

ωνίας. Είναι γεγονός ότι η κοινή γνώμη έτρεφε έχθρικές διαθέσεις έναντι τῶν μεταναστῶν καὶ ἀπαιτοῦσε τὴ μείωση τοῦ ἀριθμοῦ τους⁷. Τὴν τεταμένη ἀτμόσφαιρα ἐκφράζει χαρακτηριστικά, ἂν καὶ μὲ κάποια ὑπερβολή, ἡ ἄποψη ποὺ διατύπωσε ὁ βουλευτὴς τῶν Συντηρητικῶν Epoch Powell, ὅτι τυχὸν περαιτέρω εἰσροή «μαύρων», ὅπως χαρακτηρίζαν στὴ Βρετανία ὄλους τοὺς μετανάστες, θὰ ὀδηγοῦσε σὲ «ποταμούς αἵματος» (*rivers of blood*). Ὑπάρχουν πάντως καὶ μελετητὲς ποὺ ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ἐκφράζει μᾶλλον τὸν ρατσισμό τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας καὶ τῶν ἀνωτάτων ἀξιοματουχῶν τοῦ κράτους⁸.

2.2. Τὸ πρότυπο τῆς «ἀκύρωσης» τῆς ἐτερότητας

Ἡ δευτέρη φάση τῆς μεταπολεμικῆς μετανάστευσης συμπίπτει μὲ τὴν περίοδο οἰκονομικῆς ἀνθησης τῶν χωρῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, γνωστὴ στὴ Γαλλία ὡς «*les Trentes Glorieuses*»⁹ καὶ στὴ Γερμανία ὡς περίοδο τοῦ «οἰκονομικοῦ θαύματος», «*Wirtschaftswunder*».

Οἱ ἀνάγκες τῆς γοργὰ ἀναπτυσσόμενης βιομηχανίας ἀπαίτησαν μία μεγάλη ἔκτασης στρατολόγηση ἀνειδίκευτου ἐργατικοῦ δυναμικοῦ, τὸ ὁποῖο ἀναζητήθηκε ἀρχικὰ στὶς χῶρες τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Νότου¹⁰. Μὲ τὶς χῶρες αὐτὲς συναψαν οἱ δυτικὲς βιομηχανικὲς χῶρες¹¹ διμερεῖς συμφωνίες. Ὅταν τὰ εὐρωπαϊκὰ ἀποθέματα ἐξαντλήθηκαν, οἱ συμφωνίες αὐτὲς ἐπεκτάθηκαν καὶ πρὸς τὴν Τουρκία καὶ χῶρες τῆς Βόρειας Ἀφρικῆς.

Τὶς προγραμματισμένες καὶ κρατικὰ ἐλεγχόμενες μεταναστευτικὲς ἐκροὲς καὶ εἰσροὲς προσδιορίζει κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ ἀποκλειστικῶς ἡ οἰκονομικὴ

7. Βλ. HANSEN RANDALL, *Citizenship and Immigration in Post-War Britain: The Institutional Origins of a Multicultural Nation* (Oxford: Oxford University Press, 2000).

8. PAUL KATHLEEN, *Whitewashing Britain: Race and Citizenship in the Post-War Era* (Ithaca (NY): Cornell University Press, 1997) 288.

9. FOURASTIÉ JEAN, *Les Trentes Glorieuses, ou la Revolution Invisible de 1946 à 1975 (Introduction Daniel Cohen)* (Collection Pluriel; Paris: Hachette Littérature, (1979) 2004) 1-288.

10. Οἱ μετανάστες προέρχονται ἀρχικὰ ἀπὸ τὴν Ἰταλία, τὴν Ἰσπανία, τὴν Πορτογαλία, τὴν Ἑλλάδα, τὴν Γιουγκοσλαβία καὶ τὴν Τουρκία, ἀνάλογα δὲ μὲ τὴν χώρα προορισμοῦ ἔχομε καὶ μία διαφορετικὴ ἀνάμειξη καὶ ποσότητα τῶν ἐθνικοτήτων.

11. Ἀλφαριθμητικὰ οἱ χῶρες αὐτὲς εἶναι ἡ Αὐστρία, τὸ Βέλγιο, ἡ Γαλλία, ἡ Γερμανία, ἡ Δανία, ἡ Ἑλβετία, τὸ Ἡνωμένο Βασίλειο, ἡ Ἰρλανδία, ἡ Ὁλλανδία καὶ ἡ Σουηδία.

συγκυρία¹². Χώρες προέλευσης και χώρες ύποδοξης αντιμετωπίζουν την μετανάστευση ως φαινόμενο πρόσκαιρο και άμοιβαίως έπωφελές, τους δέ μετανάστες ως παρεπίδημους «έπισκέπτες» ή «φιλοξενούμενους» έργατες. Με εξαίρεση τó Ένωμένο Βασίλειο, καμιά από τις χώρες ύποδοξης δέν αντιλαμβάνεται τόν έαυτό της ως χώρα «έποικισμού», μόνιμης δηλαδή έγκατάστασης μεταναστών. Για τόν λόγο αυτό και όλες οι χώρες –προέλευσης και προορισμού– συμφωνούν ότι δέν ύπάρχει σοβαρός λόγος για την έφαρμογή ολοκληρωμένης ένταξιακής μεταναστευτικής πολιτικής. Προτεραιότητα έχουν τά ad hoc μέτρα, πού διευκολύνουν τή συμμετοχή και βέλτιστη χρησιμοποίηση τού έργατικού δυναμικού στην άγορά έργασίας. Οι μετανάστες ανάγονται άποκλειστικώς στην έργασιακή τους δύναμη. Όφείλουν νά είναι οικονομικώς ένεργοί, αλλά κοινωνικώς και πολιτισμικώς άθέατοι. Η κοινωνική ένταξη, ό οικογενειακός βίος¹³ και ή πολιτισμική ταυτότητα τών μεταναστών θεωρούνται ύπόθεση άσθηρής ιδιωτικής και συστηματικώς παραμελούνται. Η έθνική καταγωγή και ή θρησκευτική ταυτότητα ένδιαφέρουν μόνον ως κριτήρια ταξινόμησης για τήν κατανομή τών μεταναστών ανάμεσα στις τρεις κύριες ΜΚΟ, στις όποιες τó κράτος άνέθεσε τήν κοινωνική τους φροντίδα (π.χ. στην Γερμανία)¹⁴.

Τό πρότυπο χειρισμού τής έτερότητας κατά τή φάση αυτή τής ένδο-εύρωπαϊκής μετανάστευσης χαρακτηρίζουμε ως πρότυπο συστηματικής άγνόησης, «καλοπροαίρετης άμέλειας», άδιαφορίας και «άκύρωσης» τής πολιτισμικής έτερότητας. Η άδιαφορία αυτή έξηγείται άφενός από τήν προαναφερθείσα πεποίθηση περι τής προσωρινότητας τής παρουσίας τών μεταναστών, τήν όποία άλλωστε ύποδήλωνε και ό χαρακτηρισμός τους ως «Gastarbeiter», «Frem-

12. FAKIOLAS ROSSETOS - KING RUSSELL, "Emigration, Return, Immigration: A Review and Evaluation of Greece's Postwar Experience of International Migration", *International Journal of Population Geography*, 2/2 (1996), 171-90.

13. Ό περι άλλοδαπών γερμανικός νόμος τού 1965 δέν προβλέπει και δέν επιτρέπει τήν οικογενειακή συνένωση τών μεταναστών, ή όποία νομοθετήθηκε και έπετράτη μόλις τó 1981.

14. Τις άρμοδιότητες τού Κοινωνικού Κράτους όσον άφορά στους άλλοδαπούς έργατες κατένειμε ή Όμοσπονδιακή Γερμανική Κυβέρνηση, ως γνωστόν, σέ τρεις ΜΚΟ: στο Diakonisches Werk τής Προτεσταντικής Έκκλησίας, τó όποίο άνέλαβε τήν φροντίδα τών Όρθοδόξων (Έλλήνων και Γιουγκοσλάβων) ένεκα τής κοινής συμμετοχής Όρθοδόξων και Προτεσταντών στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Έκκλησιών· στην Ρωμαιοκαθολική Caritas για τούς Ρωμαιοκαθολικούς (Ίταλοί, Ίσπανοί, Πορτογάλοι)· και στην Arbeiterwohlfahrt για τούς μη χριστιανούς μετανάστες (κυρίως Τούρκοι).

darbeiter»¹⁵ «*guest workers*», και ἀφετέρου ἀπὸ τὴν σκόπιμη καὶ ἐπιλεγμένη ἀπροθυμία τῶν χωρῶν αὐτῶν νὰ ἀποδεχθοῦν ὅτι ἔχουν ἤδη μεταβληθεῖ σὲ *de facto* χῶρες ἐποικισμού.

2.3. Τὸ πρότυπο τῆς ἀφομοίωσης

Ἡ πετρελαϊκὴ κρίση τῆς δεκαετίας τοῦ 1970 σφραγίζει τὴν τρίτη φάση τῆς μεταπολεμικῆς μετανάστευσης, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς *intermezzo* τῆς εὐρωπαϊκῆς μετανάστευσης. Οἱ πύλες ὄλων τῶν χωρῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης κλείνουν γιὰ τοὺς ἐπίδοξους νέους μετανάστες. Δίνεται ἔμφαση στὸν ἔλεγχο τῶν συνόρων καὶ στὴν πολιτικὴ τῆς λεγόμενης «*μηδενικῆς μετανάστευσης*», ἡ ὁποία δὲν ἐπιτρέπει εἰσροές, παρὰ μόνον στὸ πλαίσιο τῆς οἰκογενειακῆς συνένωσης. Προωθείται ἡ παλιννόστηση σὲ συνδυασμὸ μὲ μία ἄκομψη πολιτικὴ κοινωνικῆς ἔνταξης τῶν «*ἐντάξιμων*». Εἶναι χαρακτηριστικὸς ὁ σχετικὸς ἀφορισμὸς τοῦ Βρετανοῦ Βουλευτῆ τῶν Ἑργατικῶν Roy Hattersley, μὲ τὸν ὁποῖο προσπαθεῖ νὰ δικαιολογήσει τὴν πολιτικὴ περιορισμοῦ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μεταναστῶν ὡς ἀπαραίτητης προϋπόθεσης γιὰ τὴν ἀποτελεσματικὴ ἔνταξή τους: «*Without integration, limitation is inexcusable; without limitation, integration is impossible*»¹⁶.

Ἡ κοινωνικὴ ἔνταξη τῶν μεταναστῶν κατανοεῖται οὐσιαστικὰ ὡς *πολιτικὴ ἀφομοίωση (assimilation)*¹⁷. Σύμφωνα μὲ τὴν κλασικὴ τῆς ἐκδοχῆ ἡ ἀφο-

15. Ὁ χαρακτηρισμὸς *Fremdarbeiter* προέρχεται ἀπὸ τὴ Χιτλερικὴ ἐποχὴ. Ἀποφεύγεται γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ στὴ Γερμανία, χρησιμοποιοῦντο ὅμως μέχρι καὶ τὴ δεκαετία τοῦ 1960 στὴν Αὐστρία.

16. BERTOSSI CHRISTOPHE, *French and British Models of Integration. Public Philosophies, Policies and State Institutions*, ed. Policy and Society ESRC Center on Migration (Working Papers; Oxford: University of Oxford, COMPAS, 2007) 1-57, σελ. 20

17. Γιὰ τὴν ἔννοια καὶ τὴν τυπολογία τῆς ἀφομοίωσης βλ. μεταξὺ ἄλλων GORDON MILTON M., *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion and National Origins* (New York: Oxford University Press, 1964) 1-288, σελ. 67 ἔξ. - JOHNSTON RUTH, "A New Approach to the Meaning of Assimilation", *Human Relations*, 16/3 (1963), 295-98, ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Immigrant Assimilation. A Study of Polish People in Western Australia* (Perth: Paterson Brokenshaw, 1965) xviii + 289, TAFT RONALD, "The Shared Frame of Reference Concept Applied to the Assimilation of Immigrants", *Human Relations*, 6/1 (1953), 45-55, ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, "The Assimilation Orientation of Immigrants and Australians", *Human Relations*, 16/3 (1963), 279-93, ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *From Stranger to Citizen: A Survey of Studies of Immigrant Assimilation in Western Australia* (Perth: University of Western Australia Press, 1965) xiv + 108.

μοίωση είναι μία αυθόρμητη διαγενεακή διαδικασία πολιτισμικής πρόσμειξης. Κατά τη διαδικασία αυτή δραστηριοποιείται ο μετανάστης ως άτομο, το οποίο διαμέσου διαδραστικών σχέσεων με μέλη από την κυρίαρχη κοινωνία ή από άλλες πολιτισμικές ομάδες χειραφετείται από την έθνο-πολιτισμική του ομάδα, αποστασιοποιείται σταδιακά από αξιακά στοιχεία της πολιτισμικής του ταυτότητας, υίοθετεί προοδευτικώς στοιχεία από τον κώδικα αξιών και την ιδεολογία του «άνωτερου» κυρίαρχου πολιτισμού και προσαρμόζει τη συμπεριφορά και τον τρόπο ζωής του στους κανόνες και τον αξιακό κώδικα της κυρίαρχης κοινωνίας (*acculturation*). Όρισμένοι θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι η διαδικασία αυτή διανύει τέσσερα στάδια: τη *συνάντηση*, τη *σύγκρουση*, την *προσαρμογή* και τέλος την *άφομοίωση*.

Η έννοια της άφομοίωσης έχει τόσο περιγραφικό όσο και κανονιστικό περιεχόμενο. Ως *περιγραφική* έννοια αναφέρεται στις δυναμικές διαδικασίες προσαρμογής των ατόμων και των έθνοτικών ομάδων, την οποία όρισμένοι μελετητές θεωρούν ως μία ατέρμονη διαδικασία. Ως *κανονιστική* έννοια υποδηλώνει την επιθυμητή τελική απόληξη της διαδικασίας αυτής. Στην ιδανική περίπτωση ή διαδικασία κορυφώνεται στην κατάσταση «*απορρόφησης*» (*absorption*)¹⁸ της πολιτισμικής έτερότητας από τον κυρίαρχο πολιτισμό.

Το πρότυπο της άφομοίωσης και απορρόφησης της πολιτισμικής έτερότητας, στην κλασική του τουλάχιστον έκδοχή, παρουσιάζει τις ακόλουθες αδυναμίες:

- υποστασιοποιεί και παγώνει την έννοια του πολιτισμού·
- προϋποθέτει την πολιτισμική ομοιογένεια τόσο της κοινωνίας ύποδοξης όσο και των έθνο-πολιτισμικών μειονοτήτων, μη λαμβάνοντας υπόψη την πραγματικότητα της έσωτερικής τους διαφοροποίησης·
- υποτιμά το πραγματικό γεγονός ότι οι διαδραστικές σχέσεις του μετανάστη έχουν την αναφορά τους σε ομάδες και κοινωνικά στρώματα του γηγενούς πληθυσμού, οι οποίες ιδεολογικά, αξιακά και συμπεριφορικά μπορεί να διαφέρουν σημαντικά από τα πρότυπα του άφηρημένου κυρίαρχου πολιτισμικού συστήματος·
- δέν προβληματίζεται από το πιθανό στις σύγχρονες πολυεθνικές, πολυπολιτισμικές και πολυθρησκευτικές κοινωνίες ένδεχόμενο οι διαδρα-

18. Για την κατανόηση της άφομοίωσης ως διαδικασίας απορρόφησης βλ. EISENSTADT SMUEL N., *The Absorption of Immigrants* (London: Routledge and Kegan Paul, 1954) 1-275.

σιακές σχέσεις νὰ μὴν ἀναπτύσσονται μὲ μέλη ἀπὸ ὁμάδες τῆς κυρίαρχης κοινωνίας, ἀλλὰ μὲ μέλη ποὺ ἀνήκουν σὲ ἄλλες ἔθνο-πολιτισμικές μειονότητες, μὲ τίς ὁποῖες συμβιώνουν·

- ἰδιαίτερα στὴν ἐκδοχὴ τῆς ἀφομοίωσης ὡς «ἀπορρόφησης», καλλιιεργεῖ τὴν ἀντίληψη ὅτι ἀφομοίωση σημαίνει τὴ μεταπήδηση ἀπὸ μίᾶ ὁμοιογενῆ καὶ περικλειστη πολιτισμικὴ ὄντοτητα (πολιτισμὸς τῆς ἐθνοτικῆς μειονότητας) σὲ μίᾶ ἀντίστοιχη ἄλλη (πολιτισμὸς τῆς κυρίαρχης κοινωνίας). Στὴν πραγματικότητα ὅμως ὁ «ἀφομοιούμενος» μετανάστης μετακινεῖται ἀπὸ μίᾶ ἑτερογένεια, στὴν ὁποία εἶναι περισσότερα καὶ ἐντονότερα τὰ στοιχεῖα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ πολιτισμικὸ καὶ ἄξιακὸ σύστημα τῆς κοινωνίας καταγωγῆς του, πρὸς μίᾶ ἄλλη ἑτερογένεια, στὴν ὁποία ἐπικρατοῦν στοιχεῖα ποὺ συγγενεύουν περισσότερο μὲ τὸν ἄξιακὸ κώδικα τοῦ κυρίαρχου πολιτισμοῦ ἢ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ὁμάδας, στὴν ὁποία ἀφομοιώνεται·
- τέλος, παραβλέπει τὸ πραγματικὸ γεγονός, ὅτι στὶς παγκοσμιοποιημένες καὶ πολυπολιτισμικές κοινωνίες οἱ διαδρασιακές σχέσεις ὀδηγοῦν σὲ μίᾶ ἀμφίδρομη καὶ πολὺπλευρη διαδικασία προσαρμογῆς, τῆς ὁποίας τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὁ ἀμοιβαῖος τομεακὸς ἐμπλουτισμὸς, ὁ πολιτισμικὸς συγκρητισμὸς καὶ ἡ γένεση ὑβριδικῶν μορφῶν διοργάνωσης τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτισμικοῦ βίου.

Ὡς ἔννοια, ὡς θεωρία καὶ ὡς ἰδεολογία ἡ ἀφομοίωση ὑπέστη κατὰ τίς τελευταῖες δεκαετίες σφοδρὴ κριτικὴ, ἡ ὁποία δὲν ἐστιάζεται μόνον στὶς ὑπαρκτὲς καθαρῶς θεωρητικὲς ἀδυναμίες τῆς, ἀλλὰ καὶ στὴν ἐθνοκεντρικὴ ἰδεολογικὴ τῆς φόρτιση. Μέρος τῆς κριτικῆς αὐτῆς ὀφείλεται ἐντούτοις σὲ μονομερεῖς παρερμηνεῖες τοῦ ἔργου τῶν πρώτων θεωρητικῶν, μάλιστα τῶν Park καὶ Burges, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἐκ τῶν πρώτων ποὺ ἔδωσαν ὄρισμὸ τῆς ἀφομοίωσης¹⁹. Ἐνα ἄλλο μέρος τῆς κριτικῆς ἀναφέρεται σὲ μονομέρειες καὶ ὑπερβολὲς ποὺ διατύπωσαν οἱ μεταγενέστεροι θεωρητικοί, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ σημαντικότερου ἐξ αὐτῶν Milton Gordon, ὁ ὁποῖος μισὸ αἰῶνα μετὰ τὴν ἀρχικὴ συστηματοποίησι τῆς θεωρίας τῆς ἀφομοίωσης ἀπὸ τὸν Park²⁰ προχώρησε σὲ

19. PARK ROBERT EZRA - BURGESS ERNEST WATSON (eds.), *Introduction to the Science of Sociology* (Chicago: The University of Chicago Press, 1921) 1-1298, σελ. 756 καὶ 761.

20. Βλ. ἰδίως τὸ κλασικὸ ἄρθρο του: PARK ROBERT EZRA, "Racial Assimilation in Secondary Groups with Particular Reference to the Negro", *American Journal of Sociology*, 19/5 (1914), 606-23.

μία κωδικοποίηση της άφομοίωσης και μία τυπολογία έπτά σταδίων²¹, η όποία άπασχόλησε έπί πολλά έτη την κοινωνιολογία. Τη μεγαλύτερη όμως άμφισβήτηση και ριζοσπαστικότερη άπόρριψη του δέχθηκε τó πρότυπο της άφομοίωσης κατά την δεκαετία του 1970 άπό μέρους των κοινωνικών κινήμάτων για τά πολιτικά δικαιώματα και την «έθνοτική άναβίωση» (*ethnic revival*)²², άπό την επανάσταση δηλαδή της ίδιας της έτερότητας.

Δέν είναι δυνατόν νά έπεκταθούμε περισσότερο σέ θεωρητικές αναλύσεις για τó μοντέλο της άφομοίωσης. Σημασία στη συνάφεια αυτή έχει ή χρησιμοποίησή του άπό τίς δυτικές κοινωνίες ως έργαλείου για την επίλυση του προβλήματος, με τó όποιο βρέθηκαν αντιμετώπες μετά την πετρελαϊκή κρίση του 1972/73. Είναι ή στιγμή, κατά την όποία οί κοινωνίες αυτές συνειδητοποιούν για πρώτη φορά την άνάγκη συνάντησης με την πολιτισμική έτερότητα. Η οικονομική ύφεση και ή άπροθυμία των μεταναστών νά συμμορφωθούν πρòς τά προβλεπόμενα άπό τίς διακρατικές συμφωνίες και τά προσωπικά σύμβολα έργασίας και νά έπιστρέψουν στις πατρίδες τους, έφόσον δέν ήσαν πλέον άπαραίτητοι στην άγορά έργασίας, ύπήρξαν ή άφορμή για την κατάρευση του μύθου πειρò του προσωρινού χαρακτήρα της μετανάστευσης και την άναίρεση της δογματικής και έμμονης άρνησης των χωρών ύποδοχής νά παραδεχτούν ότι είχαν ήδη μεταβληθεί σέ *de facto* χώρες έποικισμού. Συγχρόνως έδωσαν την εύκαιρία άποκάλυψης των δραματικών συνεπειών άπό τó πολυχρόνιο έλλειμμα ένταξιακής μεταναστευτικής πολιτικής. Οί χώρες ύποδοχής βρέθηκαν νά φιλοξενούν έκατομμύρια άλλοδαπών μονίμως έγκατεστημένων, άλλα κοινωνικά και πολιτισμικά περιθωριοποιημένων και άπρόθυμων νά προσαρμολογηθούν σους κανόνες λειτουργίας της φιλοξενούσας χώρας. Η συνειδητοποίηση αυ-

21. Τά στάδια αυτά είναι: 1) ή πολιτισμική ή συμπεριφορική άφομοίωση, γνωστή και ως «πολιτισμική πρόσμειξη» ή «έπιπολιτισμός» (*acculturation*), 2) ή δομική ή όργανική άφομοίωση, 3) ή «άμαλγαμάτωση», με την όποία έννοει τή γαμηλιακή άφομοίωση, 4) ή άφομοίωση της ταυτότητας, με την όποία έννοει την άνάπτυξη του αίσθήματος του άνήκειν, 5) ή άφομοίωση στάσεων και συμπεριφοράς, και τέλος 7) ή πολιτειακή άφομοίωση, κατά την όποία ύπερβαίνονται οί διεθνοτικές συγκρούσεις για θέματα άξιων και έξουσίας διαμέσου της κοινής ιδιότητας και ταυτότητας του πολίτη. Βλ. GORDON MILTON, *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion and National Origins*. Βλ. ιδιαίτερα τó κεφάλαιο 3, «The nature of Assimilation», σελ. 60 έξ.

22. Βλ. SMITH ANTHONY D., *The Ethnic Revival in the Modern World* (Themes in the Social Sciences; Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1981) xiv, 240 p.

τῆς τῆς κατάστασης προξένησε ἔντονα αἰσθήματα ἀνασφάλειας στὴν κοινωνία τῶν πολιτῶν. Ἡ παρουσία μὴ-Εὐρωπαίων μεταναστῶν βιώνεται τώρα, δεκαετίες πρὶν ἀπὸ τὰ γεγονότα τῆς 11ης Σεπτεμβρίου, ὡς ἀπειλὴ πολλαπλοῦ κινδύνου καὶ ὡς ὕψιστο ζήτημα «κοινωνιακῆς» (*societal*) ἀσφάλειας (*securitisation of migration*)²³.

Ἡ κρισιμότητα τῆς κατάστασης ἀπαιτοῦσε τὴν ἐπείγουσα λήψη μέτρων ἔνταξης τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτισμικῆς ἑτερότητας στὸν κοινωνικὸ ἴσθμ τῆς χώρας. Ἡ προσφυγὴ ὅμως στὸ μοντέλο τῆς ἀφομοίωσης, καὶ μάλιστα στὴν ἐκδοχὴ τῆς ὡς μονομεροῦς διαδικασίας προσαρμογῆς, ἀφενὸς εἶχε ἀναποτελεσματικὰ δοκιμασθεῖ στὸ παρελθὸν καὶ ἀφετέρου κριθῆκε ἀπὸ ἐκπροσώπους τῆς προοδευτικῆς διάνοησης καὶ τῆς πολιτικῆς ὅτι δὲν ἦταν πλέον σύμφωνη μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς. Ἐπιπλέον συναντοῦσε καὶ τὴν ἀπροθυμία καὶ ἀντίδραση καὶ τῶν ἰδίων τῶν μεταναστῶν. Μὲ αὐτὰ τὰ δεδομένα οἱ κυβερνήσεις καὶ ἡ ἀκαδημαϊκὴ κοινότητα βρέθησαν ἀντιμέτωπες μὲ δύο κρίσιμα ἐρωτήματα:

- Πόσο ἀφομοιώσιμοι εἶναι τελικὰ οἱ μὴ-Εὐρωπαῖοι καὶ μὴ-Λευκοὶ μετανάστες; καὶ
- Πῶς θὰ πρέπει νὰ διαχειρισθεῖ κανεὶς μὲ ἐπιτυχία τὴν πολιτισμικὴ ἑτερότητα τῶν ἀναφομοιώτων καὶ μὴ ἀφομοιώσιμων;

Τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ παρέμειναν ἀναπάντητα μέχρις ὅτου νέα μεταναστευτικὰ ρεύματα ἄρχιζαν νὰ κατακλύζουν τὶς χώρες τῆς Εὐρώπης.

3. Ἡ πολυπολιτισμικότητα ὡς ἐργαλεῖο ἔνταξης

3.1. Ἡ συνάντηση μὲ τὴν πολλαπλὴ ἑτερότητα

Ἡ δεκαετία τοῦ 1980, κυρίως ὅμως ἡ δεκαετία τοῦ 1990, σηματοδοτοῦν τὴν ἔναρξη τῆς τέταρτης φάσης τῆς εὐρωπαϊκῆς μετανάστευσης, ἡ ὁποία παρουσιάζει μία σημαντικὴ διαφοροποίηση ὡς πρὸς τὴ μορφή της.

Ἡ «παλαιά» μετανάστευση ἦταν χρονικά, ποσοτικά καὶ γεωγραφικά ὀριοθετημένη καὶ ἐλεγχόμενη. Ἡ «νέα» μετανάστευση εἶναι ἀπρογραμματίστη,

23. PAPANTONIOU ANTONIOS K., "Churches and International Migration in Light of Predominant Security Concerns", *European Conference on International Migration, Globalisation, and Christian Ethics* (Evangelische Akademie Arnoldshain: unpublished paper, 2004). Βλ. ἐπίσης, BOSWELL GHRISTINA, *The Securitisation of Migration: A Risky Strategy for European States*. Copenhagen, DIIS 2007, σελ. 1-6.

ἀνεξέλεγκτη, αείρορη και παγκοσμιοποιημένη. Αυτό που έχει όμως βαρύνουσα σημασία είναι ότι η νέα μετανάστευση παρουσιάζει μία ύψηλή και διαρκώς αυξανόμενη εθνική, έθνο-πολιτισμική, θρησκευτική και γλωσσική διαφοροποίηση των μεταναστευτικών πληθυσμών. Επιπλέον οι πληθυσμοί αυτοί παρουσιάζουν και μία έντονη έτερογένεια ως προς την κατηγοριοποίησή τους: νόμιμοι και λεγόμενοι «παράνομοι» (*illegal*), δηλαδή χωρίς τα προβλεπόμενα νομιμοποιητικά έγγραφα (*undocumented, sans papiers*) μετανάστες, πολιτικοί και περιβαλλοντικοί πρόσφυγες, αιτούντες άσυλο και παλιννοστούντες, έκτοπισμένοι από όλες σχεδόν τις χώρες της Ύψηλίου κατακλύζουν με αδιάκοπα και διαρκώς όγκούμενα κύματα την Ευρωπαϊκή Ήπειρο, συμπεριλαμβανομένων για πρώτη φορά και των χωρών του Ευρωπαϊκού Νότου. Σε αντίθεση με ό,τι συνέβαινε μέχρι πριν από λίγα χρόνια, η Ευρώπη του 21ου αιώνα δέχεται το μεγαλύτερο ποσοστό (34%) των παγκόσμιων μεταναστευτικών εισροών. Σύμφωνα με εκτιμήσεις του ΟΗΕ, το 2006 η Ευρώπη φιλοξenoύσε 69,8 εκατομμύρια διεθνείς μετανάστες και 1,6 εκατομμύρια πρόσφυγες. Από αυτούς τα 40,5 εκατομμύρια ζούσαν στην επικράτεια της Ε.Ε. των 25, και έξ αυτών τα 23,8 εκατομμύρια είχαν προέλευση από τις λεγόμενες «τρίτες» χώρες, χώρες δηλαδή εκτός της Ε.Ε.²⁴.

Οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης προσπαθούν αναποτελεσματικά να ανακόψουν τα αλληπάλληλα κύματα εισροών με παντοειδή μέτρα «φρουριοποίησης» της Ε.Ε., πάταξης της «λαθροδιακίνησης» και απόθησης των επίδοξων αιτούντων άσυλο και οικονομικών μεταναστών *extra muros*. Η άδυναμία όμως των εθνικών κρατών να ελέγξουν τα σύνορά τους²⁵, σε συνδυασμό και με

24. Μετά την ένταξη της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας στην Ε.Ε. και τον αποχαρκτηρισμό των πολιτών του ως πολιτών από Τρίτες Χώρες, στην Ε.Ε. των 27, με ένα συνολικό πληθυσμό 495 εκατομμυρίων, οι μετανάστες πλησιάζουν τα 30 εκατομμύρια, εκ των οποίων τα 19 εκατομμύρια προέρχονται από τις λεγόμενες «τρίτες χώρες», χώρες δηλαδή που δεν είναι μέλη της Ε.Ε. Για την κατανομή των μεταναστών αυτών στις χώρες της Ε.Ε. βλ. τους πίνακες που παρατίθενται στά: α) EUROPEAN COMMISSION, “Commission Staff Working Document: Demography Report 2008: Meeting Social Needs in an Ageing Society. Full Report Plus Annexes, SEC(2008) 2911, Πίνακας 1.11”, (Brussels: European Commission, 2008), σελ. 46 και β) ΕΜΚΕ-ΠΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ ΗΡΑ, *Η Ζωή των Μεταναστών στην Ελλάδα. Νομικό Καθεστώς, Γλώσσα, Άπασχόληση, Άσφάλιση* (Έλληνική Έταιρεία Δημογραφικών Μελετών, Άθήνα: Έκδόσεις Βογιατζή, 2009) 1-303, σελ. 46-47.

25. ΖΩΓΡΑΦΑΚΗΣ ΣΤΑΥΡΟΣ, ΚΟΝΤΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ και ΜΗΤΡΑΚΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ, *Τα Βήματα των Μεταναστών στην Έλληνική Οικονομία* (Άθήνα: ΙΜΕΠΟ, 2009) 1-252, σελ. 19 έξ.

τὰ δημογραφικά τους προβλήματα, τὴν ἄνθηση τῆς παραιοοικονομίας²⁶, τὴν ἀπροθυμία συνεργασίας ἀπὸ μέρους τῶν χωρῶν προελεύσεως καὶ τὴν προσπάθεια τῶν χωρῶν διελύσεως τῶν (λαθρο)μεταναστῶν νὰ πορισθοῦν οἰκονομικά καὶ πολιτικά ὀφέλη συντελοῦν στὴ δημιουργία μίας κατάστασης, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς «ἐκτὸς ἐλέγχου».

Ἡ ἀπροσφορότητα καὶ ἀναποτελεσματικότητα τοῦ μοντέλου «κοινωνικῆς ἔνταξης-ἀφομοίωσης», τὸ ὁποῖο ἀποτελέσσει τὸ κυρίαρχο μοντέλο χειρισμοῦ τῆς ἔθνο-πολιτισμικῆς ἑτερότητας κατὰ τὴν τρίτη φάση τῆς Εὐρωπαϊκῆς μετανάστευσης, ἔστρεψε τὰ βλέμματα τῶν κυβερνήσεων πρὸς τὶς ὑπερόπτιες κλασικὲς χώρες ὑποδοχῆς μεταναστῶν, στὴ μακροχρόνια ἐμπειρία τῶν ὁποίων ἀναζητήσαν προσφορότερους τρόπους συμβίωσης μὲ τὴν ἑτερότητα. Ἡ στροφὴ αὐτὴ συνέπεσε μὲ τὴν ἐποχὴ τῶν μεγάλων κοινωνικῶν κινήματων καὶ διεκδικήσεων ἀπὸ μέρους τῶν πάσης φύσεως μειονοτήτων (φυλετικῶν, ἔθνοτικῶν, πολιτισμικῶν, ἔμφυλων, γενετήσιου προσανατολισμοῦ, κοινωνικῶς εὐπαθῶν ὁμάδων καὶ ἄλλων). Εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν «ἀγῶνων γιὰ τὴν ἀναγνώριση» (Charles Taylor, Nancy Fraser, Axel Honneth)²⁷, τῶν «κινήματων ταυτότητας» καὶ διεκδίκησης τοῦ «δικαιώματος στὴ διαφορά» (Iris Young, William Connolly)²⁸, τῶν «κινήματων γιὰ πολιτισμικά δικαιώματα» καὶ «πολυπολιτισμικὴ πολιτεία» (Will Kymlicka)²⁹, μὲ μίαν λέξη ἡ ἐποχὴ τῶν κάθε λογῆς «πολιτισμικῶν διεκδική-

26. PAPANTONIΟΥ ANTONIOS, PAPANTONIΟΥ-FRANGOULI MARIA, and KALAVANOU ARTEMIS, *Migrants' Insertion in the Informal Economy, Deviant Behaviour and the Impact on Receiving Societies*. MINGRIF, First National Report (Athens: KSPM, 1996).

27. FRASER NANCY, "Rethinking Recognition: Overcoming Displacement and Reification in Cultural Politics", in HOBSON BARBARA (ed.), *Recognition Struggles and Social Movements: Contested Identities, Agency and Power* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 21-32 σελίδες, FRASER NANCY - HONNETH AXEL (eds.), *Redistribution or Recognition: A Political-Philosophical Exchange* (London: Verso, 2003) 224 p., HONNETH AXEL, *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts*, trans. Joel Anderson (Cambridge: Polity Press, 1995) xxii, 215 p., ΤΑΙΗΛΟΡ ΤΣΑΡΑΣ, *Πολυπολιτισμικότητα. Ἐξετάζοντας τὴν Πολιτικὴ τῆς Ἀναγνώρισης*, μτφρ. Φιλίμων Παιονίδης (Τρίτη ἔκδοση; Ἀθήνα: Πόλις, 2000), 212 σελίδες.

28. CONNOLLY WILLIAM E., *Identity/Difference: Democratic Negotiations of Political Paradox, Expanded Edition* (Minneapolis and London: University of Minnesota Press, 2002), YOUNG IRIS MARION, *Justice and the Politics of Difference* (Princeton, NJ.: Princeton University Press, 1990) 286 pages, ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, *Inclusion and Democracy* (Oxford: Oxford University Press, 2000) x, 304 pages.

29. KYMLICKA WILL, *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights* (Oxford:

σεων»³⁰, οί οποίες με τόν ένα ή τόν άλλο τρόπο συνδέθηκαν με τόν πρότυπο τής πολυπολιτισμικότητας.

Ός μία έπιλογή άμηχανίας θά πρέπει νά έρμηνευθεΐ ή προσφυγή στό καναδικό μοντέλο τής άγνωστης μέχρι τότε στην Εύρώπη «πολυπολιτισμικότητας». Προσαρμοσμένες στα εύρωπαϊκά δεδομένα παραλλαγές του προτύπου αυτού έπιχείρησαν νά εφαρμόσουν με μεγαλύτερη ή μικρότερη έπιτυχία όρισμένες από τις χώρες, κυρίως του Εύρωπαϊκού Βορρά.

Στήν έργασία αυτή έπιχειρεΐται μία κατά τόν δυνατό σύντομη κριτική παρουσίαση του μοντέλου τής πολυπολιτισμικότητας, τόν όποιο είναι γνωστό και ύπό τά όνόματα «πολιτική τής διαφοράς», «πολιτική τής άναγνώρισης», ή και «πολιτική τής ταυτότητας». Οί όροι αυτοί έχουν έλαφρώς «διαφορετικές συνδηλώσεις», αλλά «ή ύφέρπουσα ιδέα είναι όμοια»³¹.

3.2. Η έννοια τής πολυπολιτισμικότητας

Η έννοια «πολυπολιτισμικότητα» και τά παράγωγά της είναι πολυσήμαντη. Χρησιμοποιεΐται με πολλούς τρόπους και με διαφορετικό κάθε φορά σημασιολογικό περιεχόμενο, δηλώνοντας έναλλακτικά:

Πρώτον, ένα κοινωνιολογικό δεδομένο και μία διαπιστωμένη δημογραφική πραγματικότητα. Με τή σημασία αυτή ή έννοια τής πολυπολιτισμικότητας περιγράφει μία κοινωνία, τήν όποία συγκροτούν και στην όποία συμβιώνουν διαφορετικής φυλετικής, πολιτισμικής ή/και έθνοτικής καταγωγής πληθυσμιακές ομάδες, καθεμία από τις όποιες διαθέτει σημαντικά, ιδιάζοντα και σαφώς διακριτά πολιτισμικά γνωρίσματα (καταγωγή, γλώσσα, θρησκεία, αξίες, παραδόσεις, ήθη και έθιμα, συμπεριφορές, σύστημα νοηματοδότησης του κόσμου και τής ζωής), ίκανά νά τής προσδώσουν μία ξεχωριστή πολιτισμική ή έθνοτική

Clarendon Press, 1995) vii, 280 p., ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship* (New York, Oxford: Oxford University Press, 2001) viii + 383 p., ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Multicultural Odysseys. Navigating the New International Politics of Diversity* (Oxford: Oxford University Press, 2007) ix + 374 p.

30. Βλ. σχετικώς BENHABIB SEYLA, *The Claims of Culture. Equality and Diversity in the Global Era* (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2002) xiv + 245.

31. KYMLICKA WILL, *Η Πολιτική Φιλοσοφία τής Έποχής μας*, μτφρ. Γρηγόρης Μολυβάς (Αθήνα: Πόλις, 2005) 1-691 σελίδες. Βλ. σελ. 448.

ὄντοτητα καὶ ταυτότητα³². Τὰ γνωρίσματα αὐτὰ εἶναι ἀποφασιστικῆς σημασίας τόσο γιὰ τὴν αὐτοκατανόηση καὶ τὸν αὐτοπροσδιορισμὸ κάθε ὁμάδας ὡς «διαφορετικῆς», ὅσο καὶ γιὰ τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο οἱ λοιπὲς πολιτισμικὲς ὁμάδες καὶ ἡ εὐρύτερη κοινωνία τὴν ἀντιλαμβάνονται καὶ τὴν προσλαμβάνουν. Προϋπόθεση ἐπομένως γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ μιᾶς κοινωνίας ὡς πολυπολιτισμικῆς εἶναι ἀφενὸς ἡ συνύπαρξη διακριτῶν ἔθνο-πολιτισμικῶν ὁμάδων μὲ συνείδηση τῆς ἰδιαιτερότητάς τους καὶ μὲ ἀξίωση γιὰ τὴ δημόσια ἀναγνώρισή της, καὶ ἀφετέρου ἡ ἀπὸ μέρους τῆς κυρίαρχης κοινωνίας ἀποδοχὴ τῆς ἀναγνώρισης.

Δεύτερον, ἓνα κανονιστικὸ περιεχόμενο, δηλαδή ἓνα πολιτικὸ ἰδεῶδες, τὸ ὁποῖο εὐκόλα μπορεῖ νὰ ἐκπέσει καὶ σὲ ἰδεολογία. Ὡς ἔννοια δεοντολογικῆ, κανονιστικῆ καὶ ἐνδεχομένως καὶ ἰδεολογικῆ ὁ «πολυπολιτισμὸς» συνιστᾷ ἓνα συνεκτικὸ σύστημα ἰδεῶν καὶ ἰδεωδῶν, μία φιλοσοφία, ἡ ὁποία προτείνει ὡς «δέον» τὴν ἀναδιοργάνωση τῆς κοινωνίας ἐπὶ τῇ βάσει ἀρχῶν πού σέβονται καὶ ἀναγνωρίζουν τὴν ἔθνο-πολιτισμικὴ διαφορετικότητα. Θὰ πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ πολυπολιτισμὸς, τόσο ὡς φιλοσοφικὸ σύστημα ὅσο καὶ ὡς πολιτικῆ, εἶναι προϊόν τοῦ δημοκρατικοῦ φιλελευθερισμοῦ. Ἀνάλογα μὲ τὸν φιλοσοφικὸ προσανατολισμὸ πρὸς τὸ ἄτομο (φιλελεύθερος ἀτομικισμὸς) ἢ τὴν πολιτισμικὴ ὁμάδα (κοινοτισμὸς) οἱ ἀρχὲς τοῦ πολυπολιτισμοῦ εἶναι δυνατὸν νὰ διαφέρουν οὐσιωδῶς μεταξὺ τους, ἰδιαίτερα ὡς πρὸς τὰ ζητήματα α) τοῦ δικαιώματος ἢ καὶ τῆς ὑποχρέωσης διατήρησης τῆς ἔθνο-πολιτισμικῆς ταυτότητας καὶ β) τοῦ δικαιώματος χειραφέτησης, ἀποδέσμευσης καὶ ἐξόδου ἀπὸ τὴν ἔθνο-πολιτισμικὴ ὁμάδα καταγωγῆς. Ἐχουν ὁμως ὡς κοινὸ στόχο τὴν ἀναγνώριση καὶ τὸ σεβασμὸ τῶν «πολιτισμικῶν διαφορῶν» καὶ τοῦ δικαιώματος συμμετοχῆς στοὺς δημόσιους θεσμοὺς. Ἀπὸ τὴν κυρίαρχη κοινωνία τίθεται ὡς μόνος περιορισμὸς ἢ ἀπὸ μέρους τῶν ἔθνο-πολιτισμικῶν ἀτόμων ἢ ὁμάδων τῆρηση τῆς Συνταγματικῆς καὶ ἔννομης τάξης καὶ ὁ σεβασμὸς τῶν θεμελιωδῶν δημοκρατικῶν ἀξιῶν τῆς κυρίαρχης κοινωνίας.

Τρίτον, ἡ ἔννοια τῆς πολυπολιτισμικότητας δηλώνει μία πολιτικῆ. Ὡς ἔννοια πολιτικῆ ἢ πολυπολιτισμικότητα ἀναφέρεται σὲ ἐξειδικευμένα κοινωνικο-πολιτικὰ προγράμματα καὶ μέτρα πού φιλοδοξοῦν νὰ ἀνταποκριθοῦν στὶς ἰδιάζουσες ἀνάγκες, οἱ ὁποῖες προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἔθνοτική καὶ πολιτισμικὴ ποικιλο-

32. MODOOD TARIO (ed.), *Multiculturalism. A Civic Idea* (Cambridge: Polity Press, 2007) viii + 193, TIRYAKIAN EDWARD A., "Assessing Multiculturalism Theoretically: E Pluribus Unum, Sic Et Non", *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, 5/1 (2003), 20-39.

μορφία μίας πολυπολιτισμικής κοινωνίας. Ανάλογα με τον τρόπο, με τον οποίο κατανοείται κάθε φορά ή πολυπολιτισμικότητα, οι πολιτικές αυτές μπορούν επίσης να διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους, όπως μπορεί να ποικίλλει και ο βαθμός ανταποκρισιμότητάς τους στις πραγματικές, τις προβαλλόμενες ή τις προσλαμβανόμενες ανάγκες που προορίζονται να ικανοποιήσουν.

3.3. Ο ιδεότυπος της πολυπολιτισμικότητας

Ανεξάρτητα από την έκαστοτε ιδεολογική της φόρτιση, την έκταση και το περιεχόμενο που της αποδίδεται, και τους σκοπούς που καλείται να υπηρετήσει, η έννοια της πολυπολιτισμικότητας περιλαμβάνει σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό και περισσότερο ή λιγότερο έκπεφρασμένα όρισμένα χαρακτηριστικά, με τα όποια είναι δυνατό να κατασκευασθεί ο ιδεότυπός της³³. Στα χαρακτηριστικά αυτά περιλαμβάνονται:

- Δέσμευση για άνεκτικότητα και σεβασμό της εθνοτικής και πολιτισμικής ετερότητας·
- Θετική αξιολόγηση και αποδοχή της εθνοτικής και πολιτισμικής παράδοσης και ταυτότητας των μεταναστών «*ως κοινωνικῶς ἐπιθυμητῆς*»³⁴.
- Συνταγματική ή άλλου τύπου επίσημη αναγνώριση της πολιτισμικής και εθνοτικής ποικιλότητας με ανάλογες μεταρρυθμίσεις στο εθνικό θεσμικό πλαίσιο. Τυχόν μη αναγνώριση ἐκλαμβάνεται ὡς μορφή καταπίεσης·
- Ἐνθάρρυνση καὶ προώθηση τῆς πρόσβασης καὶ τῆς συμμετοχῆς τῶν μεταναστῶν στοὺς θεσμοὺς·
- Κατοχύρωση τοῦ δικαιώματος διατήρησης καὶ καλλιέργειας τοῦ πολιτισμοῦ προέλευσης (γλῶσσα, θρησκεία, παραδόσεις)·
- Ἀναγνώριση συλλογικῶν δικαιωμάτων, στὰ ὅποια περιλαμβάνεται καὶ τὸ δικαίωμα ἐξαιρέσεως τῶν μελῶν μίας ἐθνο-πολιτισμικῆς ὁμάδας ἀπὸ ὁρισμένες γενικῶς ἰσχύουσες ὑποχρεώσεις·
- Ἀναγνώριση τοῦ δικαιώματος ἴδρυσης ἐθνοτικῶν, πολιτισμικῶν καὶ θρησκευτικῶν συλλογικοτήτων καί (νομικὴ καὶ οἰκονομικὴ) ὑποστήριξη τῆς λειτουργίας τους·

33. Γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ ιδεοτύπου βλ.: WEBER MAX, *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre* (Dritte, erweiterte und verbesserte Auflage, herausgegeben von Johannes Winckelmann; Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1968) xi + 613, σελ. 190-205.

34. PAREKH BHIKHU, *Rethinking Multiculturalism. Cultural Diversity and Political Theory* (London: Macmillan Press, 2000) xii + 379, σελ. 3.

- Υιοθέτηση τῆς διαπολιτισμικῆς ἐκπαίδευσης σὲ ὅλες τὶς ἐκπαιδευτικὲς βαθμίδες (ἐναλλακτικὰ: κρατικὴ χρηματοδότηση τῆς δίγλωσσης ἐκπαίδευσης ἢ τῆς ἐκμάθησης τῆς μητρικῆς γλώσσας)·
- Συμβατικὴ ὑποχρέωση τῶν ΜΜΕ (ὄρος ἀδειοδότησης) νὰ χειρίζονται μὲ εὐαισθησία τὰ ἔθνοτικά ζητήματα·
- Χορήγηση τῆς ἰθαγένειας στὰ παιδιά τῶν μεταναστῶν καὶ εὐχέρεια κατοχῆς διπλῆς ἰθαγένειας·
- Σεβασμὸς καὶ ἀφοσίωση τῶν μεταναστῶν στοὺς συνταγματικοὺς θεσμοὺς καὶ τὶς θεμελιώδεις ἀξίες τῆς χώρας.

Ἀπὸ τὰ γνωρίσματα αὐτὰ προκύπτει ὅτι τὸ πολυπολιτισμικὸ πρότυπο προχωρεῖ πολὺ πέραν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀνεκτικότητος. Ἡ κεντρικὴ ἰδέα του, σύμφωνα μὲ τὸν Castles, ἔγκειται α) στὴν ἐγκατάλειψη τοῦ μύθου περὶ τῆς πολιτισμικῆς ὁμοιογένειας καὶ τοῦ μονοπολιτισμικοῦ χαρακτῆρα τῶν ἔθνῶν-κρατῶν· β) στὴν ἀναγνώριση τοῦ δικαιώματος διατήρησης τῆς πολιτισμικῆς ταυτότητας τῶν μεταναστῶν καὶ δημιουργίας ἔθνοτικῶν κοινοτήτων· καὶ γ) στὴν ἐξασφάλιση καὶ ἐγγύηση τῆς κοινωνικῆς ἰσότητος καὶ τῆς προστασίας ἀπὸ δυσμενεῖς διακρίσεις³⁵.

Μὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια τὸ πολυπολιτισμικὸ πρότυπο ἀποτελεῖ τὸν ἀντίποδα τοῦ ἀφομοιωτικοῦ προτύπου, ἀνάλογα δὲ μὲ τὸ κατὰ πόσον ἀναγνωρίζει καὶ ἐγγυᾶται τὰ δικαιώματα αὐτὰ στὴν ἰδιωτικὴ μόνον ἢ καὶ στὴ δημόσια σφαῖρα διακρίνεται σὲ «ἥπια» ἢ «ἀσθενική» καὶ σὲ «αὐστηρή» ἢ «σθεναρή» πολυπολιτισμικότητα³⁶.

Ἡ ἥπια πολυπολιτισμικότητα ἀναγνωρίζει τὴν πολιτισμικὴ ποικιλότητα μόνον στὴν ἰδιωτικὴ σφαῖρα. Στὴ δημόσια σφαῖρα προσδοκᾷ ἀπὸ τοὺς μετανάστες καὶ τὶς ἔθνο-πολιτισμικὲς μειονότητες τὴν πλήρη προσαρμογὴ καὶ συμμόρφωση στοὺς νόμους, τὴ Διοίκηση, τοὺς κανόνες λειτουργίας τῆς ἀγορᾶς, τῆς ἐκπαίδευσης, καὶ τῆς ἀπασχόλησης τῆς κυρίαρχης κοινωνίας.

Ἀντίθετα ἡ σθεναρὴ πολυπολιτισμικότητα ἐπεκτείνει τὴν ἀναγνώριση τῆς πολιτισμικῆς διαφορετικότητος καὶ στὴ δημόσια σφαῖρα μὲ ἀνάλογη ἀναδιάρ-

35. Βλ. CASTLES STEPHEN, "Transnational Communities: Challenge to Social Order or New Mode of Immigrant Incorporation?", *5th International Metropolis Conference* (Vancouver: Metropolis, 2000), ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ethnicity and Globalization: From Migrant Worker to Transnational Citizen* (London: Sage Publications, 2000), CASTLES STEPHEN - DAVIDSON ALASTAIR, *Citizenship and Migration. Globalization and the Politics of Belonging* (New York: Routledge, 2000).

θρωση τῶν θεσμῶν καὶ μὲ χορήγηση τοῦ δικαιώματος τῆς πολιτικῆς ἐκπροσώπησης³⁷.

3.4. Τὸ πολυπολιτισμικὸ πρότυπο στὴν Εὐρώπη

Στὶς Εὐρωπαϊκὲς χώρες ἄρχισε νὰ ἐφαρμόζεται τὸ πολυπολιτισμικὸ πρότυπο ἀπὸ τὸ 1970³⁸. Σὲ ἀντίθεση ὅμως μὲ ὅ,τι συνέβη στὸν Καναδὰ καὶ τὴν Αὐστραλία, οἱ Εὐρωπαϊκὲς Κυβερνήσεις προτίμησαν νὰ ἐφαρμόσουν ad hoc πολιτικὲς ποὺ προωθοῦσαν πλευρὲς τῆς πολυπολιτισμικότητας, χωρὶς πάντοτε νὰ προβαίνουν καὶ σὲ ἐπίσημη δέσμευση γιὰ τὸ πολυπολιτισμικὸ πρότυπο καὶ πολὺ περισσότερο γιὰ τὶς πολιτικὲς καὶ διαρθρωτικὲς συνέπειές του.

Μεγάλη Βρετανία. Πρωτοπόρος στὴν Εὐρώπη ὑπῆρξε ἡ Μεγάλη Βρετανία. Ὁ Βρετανὸς Ὑπουργὸς Ἑσωτερικῶν Roy Jenkins, ἀπορρίπτοντας τὸ Ἀμερικανικὸ πρότυπο τοῦ «*χωνευτηρίου*» (melting pot), εἰσηγήθηκε τὸν «*πολιτισμικὸ πλουραλισμὸ*», τὸν ὁποῖο περιέγραψε ὡς νέο πρότυπο κοινωνικῆς καὶ πολιτισμικῆς ἔνταξης, ποὺ δὲν ἀφομοιώνει τοὺς μετανάστες, μετατρέποντάς τοὺς σὲ κακέκτυπα μίας «*στερεοτυπικὰ παραποιημένης εἰκόνας τοῦ Βρετανοῦ*», δὲν ἰσοπεδώνει τὶς πολιτισμικὲς τοὺς ἰδιαιτερότητες, ἀλλὰ, καταφάσκοντας τὴν πολιτισμικὴ διαφορετικότητα, τοὺς ἐντάσσει στὸν κοινωνικὸ ἴσθμιο καὶ τοὺς προσφέρει «*ἴσες ἐνκαιρίες*» μέσα σὲ «*μία ἀτμόσφαιρα ἀμοιβαίως ἀνεκτικότητας*»³⁹. Μὲ τὴ διακήρυξη αὐτὴ ἐγκαινιάζεται μία σημαντικὴ στροφή τόσο στὴν μεταναστευτικὴ πολιτικὴ, ὅσο καὶ στὴ σχέση τῆς Βρετανικῆς κυβέρνησης μὲ τὴν ἑτερότητα⁴⁰. Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ἐπιδιώκει, παρὰλληλα πρὸς τὸν ἔλεγχο καὶ

36. Βλ.: GRILLO RALPH D., "Transmigration and Cultural Diversity in the Construction of Europe", *Symposium on Cultural Diversity and the Construction of Europe: Complementarity or Incompatibility?* (Barcelona: unpublished paper, 2000), 1-20, σελ. 2 ἔξ.

37. Vertovec Steven, "Transnational Challenges to the 'New' Multiculturalism", *ASA Conference* (University of Sussex: University of Oxford, 2001), 1-23, σελ. 3 ἔξ.

38. Γιὰ μία εὐρωπαϊκὴ προσέγγιση τοῦ πολυπολιτισμικοῦ προτύπου βλ. MODOOD TARIQ, TRIANTAFYLIDOU ANNA, and ZAPATA-BARRERO RICARD (eds.), *Multiculturalism, Muslims and Citizenship. A European Approach* (London and New York: Routledge, 2006) xiii + 212.

39. JENKINS ROY and LESTER ANTHONY (eds.), *Essays and Speeches* (London: Collins, 1970) 288 pages. Βλ. σελ. 267.

40. Γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ προτύπου τῆς πολυπολιτισμικότητας στὴ Μεγάλη Βρετανία βλ. μεταξὺ ἄλλων: JOPPE CHRISTIAN, *Immigration and the Nation State. The United States, Germany, and Great Britain* (Oxford: Oxford University Press, 1999) 1-356, MALIK KENAN, "The Trouble

τὸν περιορισμὸ τῆς μετανάστευσης νὰ ἐντάξει τούς «ἐγχρωμους μετανάστες στὴν κοινότητα ὡς πρώτης καὶ ὄχι ὡς δεύτερης κατηγορίας πολίτες»⁴¹ καὶ νὰ τοὺς βοηθήσει νὰ διατηρήσουν τὴν πολιτισμική, ἐθνική καὶ θρησκευτική τους ταυτότητα. Χαρακτηριστική γιὰ τὴν Βρετανία εἶναι ἡ ἀντίληψή της γιὰ τὴν ἑτερότητα καὶ ἡ διαδοχικὴ ἐναλλαγὴ τῶν κριτηρίων κατασκευῆς τῆς πολιτισμικῆς ἑτερότητας. Ἀρχικὰ ἡ ἑτερότητα κατασκευάζεται καὶ κατανοεῖται μὲ κριτήριο τὴ φυλετικὴ διαφορὰ· ἀκολούθως λαμβάνεται ὡς κριτήριο ἡ «ἐθνότητα» καὶ ὁ «πολιτισμὸς», γιὰ νὰ ἐπικρατήσῃ τελικὰ τὸ κριτήριο τῆς «θρησκείας»⁴².

Σουηδία. Μέχρι καὶ τὸ 1970 ἡ Σουηδία δὲν εἶχε ἀναπτύξει ιδιαίτερη μεταναστευτικὴ πολιτική, θεωρώντας ὡς αὐτονόητο ὅτι οἱ μετανάστες θὰ προσαρμοσθοῦν στὸν πολιτισμὸ τῆς κοινωνίας ὑποδοχῆς. Αὐτὸ ἄλλαξε τὸ 1975, ὅποτε τὸ Σουηδικὸ Κοινοβούλιο ἐνέκρινε μία μεταναστευτικὴ πολιτική, στὴν ὁποία ὑπῆρχαν πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ πολυπολιτισμικὸ πρότυπο⁴³. Τέτοια στοιχεῖα ἦταν: ἡ κατοχύρωση ἴσων δικαιωμάτων μὲ τοὺς Σουηδοὺς πολίτες· ἡ πλήρης συμμετοχὴ τῶν μεταναστῶν στὰ ἀγαθὰ τοῦ κράτους πρόνοιας· ἡ ἐλευθερία ἐπιλογῆς ἀνάμεσα στὶς δυνατότητες ἀφομοίωσης στὸ Σουηδικὸ πολιτισμικὸ πρότυπο ἢ διατήρησης τῆς πολιτισμικῆς ταυτότητας καταγωγῆς· ἡ δυνατότητα ἀπόκτησης τῆς Σουηδικῆς ὑπηκοότητας⁴⁴· καὶ τέλος τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν στίς

---

with Multiculturalism: Official Multicultural Policies Have Been Even More Divisive Than Old-Fashioned Racism”, *spiked politics* (2001), MODOOD (ed.), *Multiculturalism. A Civic Idea*, MODOOD, TRIANTAFYLLOU, AND ZAPATA-BARRERO (eds.), *Multiculturalism, Muslims and Citizenship. A European Approach*, PAREKH, *Rethinking Multiculturalism. Cultural Diversity and Political Theory*, Runnymede Trust/Commission on the Future of Multi-Ethnic Britain, *The Future of Multi-Ethnic Britain (Te Parekh Report)* (London: Profile Books, 2000).

41. Πρόταση τοῦ Βρετανοῦ Ὑπουργοῦ Ἑσωτερικῶν Frank Soskice πρὸς τὸν Πρωθυπουργὸ Harold Wilson, ἀναφερόμενη στὸ HANSEN, *Citizenship and Immigration in Post-War Britain: The Institutional Origins of a Multicultural Nation*, σελ. 139. Βλ. καὶ GEDDES, *The Politics of Migration and Immigration in Europe*, σελ. 45.

42. GRILLO RALPF D., “British and Others. From ‘Race’ to ‘Faith’”, in STEVEN VERTOVEC and SUSANNE WESSENDORF (eds.), *The Multiculturalism Backlash. European Discourses, Policies and Practices* (London and New York: Routledge, 2010), 50-71.

43. Θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ Σουηδία ὑπῆρξε ἡ πρώτη χώρα τὴν Εὐρώπη, ἡ ὁποία ἀκολούθησε πολιτικὴ κοινωνικῆς ἐνταξίσης τῶν μεταναστῶν. Τὴν ἀκολούθησε μερικὰ χρόνια ἀργότερα ἡ Ὁλλανδία.

44. Στὴ Σουηδία τὸ ζήτημα τῆς ἐθνικότητος ρυθμίζεται μὲ τὸ *jus sanguinis*. Ἐντούτοις ἐπετρόπη τοὺς ἀλλοδαποὺς ὑπὸ ὀρισμένους ὅρους νὰ ἀποκοῦν τὴν Σουηδικὴ ὑπηκοότητα. Σήμερα συζητεῖται τὸ ἐνδεχόμενον πρὸς χάριν τῶν παιδιῶν τῶν ἀλλοδαπῶν ποὺ γεννιοῦνται στὴ Σουηδία νὰ υἱοθετηθοῦν συμπληρωματικῶς καὶ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ *jus soli*.

έκλογές της τοπικής και περιφερειακής αυτοδιοίκησης, άρμοδιότητα της οποίας ήταν και η φροντίδα για την κοινωνική ένταξη των άλλοδαπων. Τα μέτρα αυτά συμπληρώθηκαν το 1990 με την «πολιτική της αναγνώρισης». Από το έτος 2001 συστήθηκε ειδική «Επιτροπή Μελέτης των Θεμάτων Ένταξης των Μεταναστών» με ιδιαίτερη αποστολή να προωθήσει τη συμμετοχή των μεταναστών στους θεσμούς. Η Επιτροπή αυτή πρότεινε το 2005 την εισαγωγή ειδικών ρυθμίσεων «προνομακτής μεταχείρισης» και «θετικής διάκρισης» (*affirmative action*) υπέρ των μεταναστών και των κοινωνικώς εύπαθων ομάδων. Τα αποτελέσματα όμως από την εφαρμογή του πολυπολιτισμικού προτύπου δεν ήταν θετικά. Ύψηλά ποσοστά ανεργίας και εξάρτησης των μεταναστών και προσφύγων από την πρόνοια, τάσεις διαχωρισμού και αυτοαπομόνωσης (*segregation*), μεγάλα ποσοστά αποχής από τις τοπικές εκλογές, σχολική άποτυχία των παιδιών και ύψηλη έγκληματικότητα των νέων μετέστρεψαν τα αισθήματα του πληθυσμού και συνετέλεσαν στην άπροθυμία της τοπικής αυτοδιοίκησης να απορροφήσει περαιτέρω μετανάστες. Η πίεση της κοινής γνώμης και ο φόβος έμφανίσεως αντιμεταναστευτικού κόμματος ανάγκασαν την κυβέρνηση να υιοθετήσει εξαιρετικά περιοριστικά μέτρα για την μετανάστευση και να προχωρήσει σε απέλασεις αιτούντων άσυλο, για τις οποίες έπέσυρε την έντονη κριτική Διεθνών Οργανώσεων και της Σουηδικής Έκκλησίας⁴⁵.

Όλλανδία. Το παράδειγμα της Μεγάλης Βρετανίας ακολούθησε και η Όλλανδία, η οποία εφάρμοσε ένα από τα πιο ολοκληρωμένα, συνεπή και κρατικά πλήρως επιδοτούμενα ευρωπαϊκά πρότυπα πολυπολιτισμικότητας, μολονότι ούδέποτε χρησιμοποίησε επίσημα τον όρο πολυπολιτισμικότητα. Πράγματι η Όλλανδία δικαιούται να κανχάται ότι με την πολιτική της έδωσε ένα λαμπρό παράδειγμα σεβασμού και επίσημης αναγνώρισης της πολιτισμικής διαφορετικότητας.

Οί Όλλανδικές Αρχές από τη δεκαετία του 1960 τάχθηκαν σθεναρά έναντι της πολιτικής της άφομοίωσης, πιστεύοντας ότι η μεγάλη πολιτισμική

45. Περισσότερα βλ. σά: ALLWOOD JENS, EDEBACK CHARLOTTE, and MYHRE RANDI, "European Intercultural Workplace Project - Work Package 3 - an Analysis of Immigration to Sweden", in Kollegium Sskkii (ed.), *SSKKII Publications* (Göteborg: Göteborg University, 2006), 1-67, WESTIN CHARLES, *The Effectiveness of Settlement and Integration Policies Towards Immigrants and Their Descendants in Sweden*, ed. IOM (International Migration Papers; Geneva: IOM) 1-72.

ἀπόσταση τῶν μεταναστευτικῶν πληθυσμῶν ἀπὸ τὴν Ὁλλανδικὴ κοινωνία θὰ ἐμπόδιζε οὕτως ἢ ἄλλως μία ἀποτελεσματικὴ ἀφομοίωσή τους⁴⁶. Ἀπὸ τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1970 ἐφάρμοσαν τὴ λεγόμενη *Πολιτικὴ γιὰ τὶς Ἐθνοτικὲς Μειονότητες* (*Ethnic Minorities Policy*), τὴν ὁποία ὁ καθηγητὴς Penninx χαρακτηρίζει ὡς «πολυπολιτισμικὴ *avant la lettre*»⁴⁷, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι ἀποσκοποῦσε στὴν κατοχύρωση τῆς ἰσότητος ὄχι μόνον στὸν κοινωνικὸ καὶ οἰκονομικὸ τομέα, ἀλλὰ καὶ στὸν πολιτικὸ τομέα καὶ στοὺς τομεῖς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς θρησκείας, ἀναγνωρίζοντας στοὺς μετανάστες τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι, ὅπως καὶ τὸ δικαίωμα διατήρησης τῆς πολιτισμικῆς τους ταυτότητας, τῆς μητρικῆς τους γλώσσας καὶ τῆς πολιτισμικῆς τους παράδοσης. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1974 καθιερώθηκε στὰ δημόσια σχολεῖα δημοτικῆς ἐκπαίδευσης ἡ διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσας τῶν παιδιῶν τῶν μεταναστῶν. Ἐκτιμώντας ὅτι ἡ θρησκεία διαδραματίζει σημαντικὸ ρόλο γιὰ τὴ συνοχὴ τῶν μειονοτικῶν κοινοτήτων, ἡ κυβέρνηση καὶ ἡ τοπικὴ αὐτοδιοίκηση χρηματοδότησαν τὴν ἀνέγερση τζαμιῶν (περίπου 400 τζαμιά) καὶ ἰνδουιστικῶν τεμενῶν σὲ ὁλόκληρη τὴ χώρα, ὅπως καὶ ἰδιωτικῶν σχολείων (30 ἰσλαμικὰ σχολεῖα), στὰ ὁποῖα διδάσκονταν ἡ μητρικὴ γλῶσσα καὶ ἡ θρησκεία. Ἡ χρηματοδότηση ἐπεκτάθηκε καὶ στὴν κάλυψη τῶν ἐξόδων γιὰ τὴν ἴδρυση καὶ λειτουργία ἐθνοτικῶν συμβουλευτικῶν ὑπηρεσιῶν, πολιτιστικῶν συλλόγων καὶ ὀργανώσεων⁴⁸. Ἀπὸ τὸ 1985 δό-

46. ENTZINGER HAN, *Towards a Model of Incorporation: The Case of the Netherlands* (unpublished paper, 1999).

47. PENNINX RINUS, "After the Fortuyn and Van Gogh Murders: Is the Dutch Integration Model in Disarray?", *International Seminar for Experts "Integrating Migrants in Europe - Comparing the Different National Approaches"* (Cicero Foundation, Paris: University of Amsterdam, 2005), 1-13, σελ. 5 ἐξῆς.

48. Θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι τὰ μέτρα αὐτὰ ἐντάσσονται σὲ μία μακρὰ παράδοση τῆς Ὁλλανδίας, γνωστὴ ὡς «pillarisation system», σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ διάφορες θρησκευτικὲς καὶ ἰδεολογικὲς κοινότητες (Ρωμαιοκαθολικοί, Προτεστάντες, Ἑβραῖοι, ἀλλὰ καὶ Σοσιαλιστές, Φιλελεύθεροι, Ἀθροπιστές) μποροῦν νὰ ἔχουν τὰ δικά τους ἰδρύματα, ὅπως σχολεῖα, νοσοκομεῖα, μέσα ἔντυπης καὶ ἠλεκτρονικῆς ἐνημέρωσης, ραδιοφωνικοὺς καὶ τηλεοπτικοὺς σταθμούς, συνδικαλιστικὲς ἐνώσεις, συμβουλευτικὲς ὑπηρεσίες κ.λπ., ὅλα σὲ μεγάλο ποσοστὸ ἐπιδοτούμενα ἀπὸ τὸ κράτος. Τὸ κράτος δὲν ἀναμειγνύεται στὰ ἐσωτερικὰ κάθε ὁμάδας, τηρεῖ στάση οὐδετερότητας καὶ ὑποχρεοῦται νὰ μεταχειρίζεται ὅλες τὶς ὁμάδες ἐξίσου. Ἀναπτυσσόμενες καὶ δραστηριοποιούμενες οἱ ὁμάδες αὐτὲς ἀνεξάρτητα, «μαζὶ καὶ χωρὶα», ἐξουσιοδοτοῦν ἐμπροσώπους τους, οἱ ὁποῖοι σὲ τακτὰ διαστήματα συναντῶνται καὶ συσκέπτονται ἐπὶ κοινῶν θεμάτων. Αὐτοὶ κατὰ κάποιον τρόπο ἀποτελοῦν τὸ ἐπιστέγασμα τοῦ οἰκοδομήματος, τὸ ὁποῖο

θηκε σέ ὄλους τοὺς μετανάστες ποὺ εἶχαν συμπληρώσει τριετὴ διαμονή στὴ χώρα τὸ δικαίωμα ψήφου καὶ μάλιστα ἀνεξαρτήτως ὑπηκοότητας⁴⁹.

Καὶ στὴν περίπτωση ὅμως τῆς Ὀλλανδίας δὲν ἄρρησαν νὰ ἐμφανισθοῦν τὰ ἀρνητικὰ ἀποτελέσματα καὶ ἡ ἀποτυχία ἐπίτευξης τῶν στόχων τῆς γενναϊόδωρης αὐτῆς πολιτικῆς: ἐκβαλκανισμὸς τῶν ἔθνο-πολιτισμικῶν ομάδων, χαμηλὸ οἰκονομικὸ προφίλ τῶν μεταναστῶν, ἀπουσία καὶ ἀπροθυμία κοινωνικῆς ἔνταξης, ἄγνοια τῆς γλώσσας τῆς χώρας, κοινωνικὴ περιθωριοποίηση καὶ γκετοποίηση, καθὼς καὶ ὑψηλοὶ δείκτες ἐγκληματικότητας τῶν νέων αὐξήσαν τὴ δυσσαρέσκεια καὶ τὴν ἐχθρότητα ἀπὸ μέρους τῆς κυρίαρχης κοινωνίας⁵⁰ καὶ κατέστη-

---

ὑποστηρίζουν οἱ ομάδες-στῦλοι (pillars). Περισσότερες πληροφορίες στὸ VINK MAARTEN P., “Dutch ‘Multiculturalism’ Beyond the Pillarisation Myth”, *Political Studies Review*, 5/3 (21 August 2007), 337-50. ENTZINGER HAN, “Changing the Rules While the Game Is On; From Multiculturalism to Assimilation in the Netherlands”, in BODEMANN MICHAL Y. and GÖKÇE YURDAKUL (eds.), *Migration, Citizenship, Ethnos: Incorporation Regimes in Germany, Western Europe and North America* (New York: Palgrave MacMillan, 2006), 121-44.

49. Rex John, “The Political Sociology of a Multi-Cultural Society”, *European Journal of Inter-cultural Studies*, 2/1 (1991), 7-19.

50. Γιὰ περισσότερες πληροφορίες περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ πολυπολιτισμικοῦ προτύπου στὴν Ὀλλανδία ὁ ἀναγνώστης παραπέμπεται μεταξὺ ἄλλων καὶ στὰ ἀκόλουθα δημοσιεύματα: BRUG PEARY and VERKUYTEN MAYKEL, “Dealing with Cultural Diversity. The Endorsement of Societal Models among Ethnic Minority and Majority Youth in the Netherlands”, *Youth & Society*, 39/1 (September 2007), 112-31, ENTZINGER, *Towards a Model of Incorporation: The Case of the Netherlands*, ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, “The Rise and Fall of Multiculturalism: The Case of the Netherlands”, in JOPKE CHRISTIAN and MORAWSKA EWA (eds.), *Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States* (Houndmills: Palgrave, 2003), 59-86, ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, “Changing the Rules While the Game Is On; From Multiculturalism to Assimilation in the Netherlands”, HAGENDOORN LOUK, VEENMAN JUSTUS, and VOLLEBERGH WILMA (eds.), *Integrating Immigrants in the Netherlands. Cultural Versus Socio-Economic Integration*, ed. Ashgate (Research in Migration and Ethnic Relations Series, Aldershot, UK: Ashgate Publishing Limited, 2003) xv + 248, SCHOLTEN PETER, “Constructing Immigrant Policies. Research-Policy Relations and Immigrant Integration in the Netherlands (1970-2004)”, (Twente, 2007), SCHOLTEN PETER, *Constructing Dutch Immigrant Policy: Research-Policy Relations and Immigrant Integration Policy-Making in the Netherlands. Narratives of Societal Steering on Migration and Integration in Europe* (University of Sheffield: unpublished, 2008) 1-21, SNIDERMAN PAUL M. and HAGENDOORN LOUK (eds.), *When Ways of Life Collide. Multiculturalism and Its Discontents in the Netherlands* (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2007) xii + 155, VASTA ELLIE, “From Ethnic Minorities to Ethnic Majority Policy: Changing Identities and the Shift to Assimilationism in the Netherlands”, in Policy and Society Centre on Migration (ed.), *Working Papers, University of Oxford* (Oxford: Centre on Migration, Policy and Society (COMPAS), 2006), 1-38.

σαν δημοφιλή κόμματα και πολιτικούς που τάχθηκαν ἀνοιχτά ἐναντίον τῆς μετανάστευσης. Οἱ διαδοχικὲς δολοφονίες τοῦ πολιτικοῦ Pim Fortuyn (2002) και τοῦ κινηματογραφιστῆ Theo van Gogh (2004) συγκλόνισαν τὸ κοινό, βάρυναν ἐξαιρετικὰ τὴν ἀτιμόσφαιρα, προκάλεσαν σύγχυση και ἔφεραν σὲ ἀμηχανία κυβέρνηση και κοινωνία τῶν πολιτῶν.

Γερμανία. Ἡ μεταναστευτικὴ πολιτικὴ τῆς Γερμανίας γνώρισε πολλὲς παλινδρομήσεις⁵¹. Κατὰ τὴν περίοδο ἀπὸ τοῦ 1973 μέχρι και τοῦ 1989 (πτῶση τοῦ Τείχους τοῦ Βερολίνου) τὸ νομικὸ καθεστῶς τοῦ «*jus sanguinis*» και τὸ ἀποτρεπτικὸ χαρακτηριστὴρα δόγμα: «ἡ Γερμανία δὲν εἶναι χώρα ἐποικισμοῦ μεταναστῶν» δὲν ἄφηναν περιθώρια οὔτε γιὰ συζήτηση ἐπὶ τοῦ θέματος ἐνδεχόμενης ἀναγνώρισης τῆς ἐθνικῆς και πολιτισμικῆς ἐτερότητας. Ἡ ἐπ'ἀνένωση μὲ τὴν Ἀνατολικὴ Γερμανία και ἡ εἰσροὴ 2.3 ἑκατομμυρίων ἐκτοπισμένων ἀπὸ τὶς χῶρες τῆς Κεντρικῆς και Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, οἱ ὅποιοι, παρὰ τὴν γλωσσικὴ και πολιτισμικὴ τους ἐτερότητα, ἰσχυρίζονταν ὅτι εἶναι γερμανικῆς ἐθνότητος, ἔθεσε ἐκ τῶν πραγμάτων γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐτοκράτορα Wilhelm II τὸ ζήτημα τῶν κριτηρίων γιὰ τὸν ὀρισμὸ τῆς Γερμανικῆς ἐθνικότητος και «Γερμανικότητος», ἐξάπτοντας φανατισμοὺς και ρατσιστικὲς ἀντιδράσεις, ἰδιαίτερα στὶς περιοχὲς τῆς Ἀνατολικῆς Γερμανίας. Θέμα πολυπολιτισμικότητος πάντως δὲν ἐτέθη ἐπίσημως, παρὰ τὴν πολὺ σημαντικὴ συμμετοχὴ τῶν μεταναστῶν στὴ σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Γερμανίας⁵².

Οἱ ὄροι «πολυπολιτισμὸς» και «πολυπολιτισμικὴ κοινωνία» συζητήθηκαν γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1980 σὲ ἓνα Συμπόσιο πού διοργάνωσε ἡ Εὐαγγελικὴ Ἐκκλησία και ἔκτοτε ἀπασχόλησε περισσότερο τὶς ΜΚΟ, παρὰ τὴν ἐπίσημη πολιτικὴ. Ἡ ἀκαδημαϊκὴ κοινότητα τοποθετήθηκε ἀρχικὰ μὲ τὸν Jürgen Habermas. Ἡ κριτικὴ πού ἄσκησε στὴ μελέτη τοῦ Charles Taylor «*Multiculturalism and*

51. ECKARDT FRANK, “Multiculturalism in Germany: From Ideology to Pragmatism - and Back?”, *National Identities*, 9/3 (September 2007), 235-45, GEIBLER RAINER, “Multikulturalismus in Kanada - Modell für Deutschland?», *Aus Politik und Zeitgeschichte*, B 26 (2003), 19-25, RADTKE FRANK - OLAF, “Multiculturalism in Germany: Local Management of Immigrants’ Social Inclusion”, *International Journal of Multicultural Societies (IJMS)*, 5/1 (2003), 56-76.

52. Σύμφωνα μὲ τὰ ἐπίσημα στατιστικὰ στοιχεῖα, οἱ μετανάστες μὲ ἀλλοδαπὴ ὑπηκοότητα ἀριθμοῦσαν τὴν 31/12/2008 6.7 ἑκατομμύρια, ἐνῶ οἱ πολίτες μὲ μεταναστευτικὸ ἱστορικὸ ξεπεροῦσαν τὰ 15,6 ἑκατομμύρια. Βλ. σχετικῶς: STATISTISCHES BUNDESAMT DEUTSCHLAND, “Bevölkerung und Erwerbstätigkeit, Ausländische Bevölkerung, Ergebnisse des Ausländerzentralregisters, Fachserie 1 Reihe 2, für den 31.12.2008”, (Wiesbaden: Statistisches Bundesamt, 2009).

the Politics of Recognition»⁵³ ενίσχυσε την επικρατούσα αντίληψη για την αναγκαιότητα ένταξης τών άλλοδαπών στον πολιτισμό του κοινωνικού κράτους της Γερμανικής Δημοκρατίας, τὸ ὁποῖο, κατὰ τὴν ἄποψη τοῦ Habermas, εἶχε ἤδη δώσει ἱκανοποιητικὲς λύσεις στὰ ζητήματα «τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀναγνώρισης». Κατὰ τὰ λοιπὰ ἡ ἔννοια τῆς πολυπολιτισμικότητας δὲν ἀπασχόλησε τὴν ἀκαδημαϊκὴ κοινότητα μέχρι τὸ ἔτος 2005, καὶ ἔκτοτε μόνον ἐλάχιστα.

Στὴν κοινὴ γνώμη ἡ ἔννοια τῆς πολυπολιτισμικότητας κατήντησε νὰ χρησιμοποιεῖται μὲ μειωτικὴ σημασία (Multi-Kulti), ὑποδηλώνοντας ἀριστερο-φιλελεύθερα ὄνειροπολήματα καὶ «συνονθύλευμα-κουρελού». Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ οἱ πολιτικοὶ ἀποφεύγουν τὴ χρήση τῆς ἢ δηλώνουν μὲ ἔμφαση τὴν ἀποστασιοποίησή τους. Ἐξαιρέση ἀποτελοῦν οἱ ὁπαδοὶ τῶν Οἰκολόγων-Πρασίνων, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν περίοδο τῆς «ἐρυθρο-πράσινης» συγκυβέρνησης μὲ τοὺς Σοσιαλδημοκράτες ἐπιχείρησαν νὰ ἐφαρμόσουν στὴν πόλη τῆς Φρανκφούρτης πιλοτικὸ πρόγραμμα πολυπολιτισμοῦ, μὲ στόχο τὴν γενίκευσή του σὲ ὁμοσπονδιακὸ ἐπίπεδο. Ἡ πτώση τῆς κυβερνήσεως καὶ ἡ ἄνοδος στὴν ἐξουσία τοῦ λεγόμενου «μεγάλου συνασπισμοῦ»⁵⁴ ἔδωσε μία νέα τροπὴ στὰ πράγματα. Μία σημαντικὴ πρόοδος πρὸς τὴν κατεύθυνση υἱοθέτησης στοιχείων πολυπολιτισμικότητας ἐπιχειρήθηκε ἀργότερα ἀπὸ τὴν κυβέρνηση συνασπισμοῦ Σοσιαλδημοκρατῶν καὶ Πρασίνων, ἀρχικὰ μὲ τὴν ψήφιση τοῦ νέου νόμου περὶ ὑπηκοότητας (2000) καὶ ἐν συνέχειᾳ μὲ τὸν νέο νόμο γιὰ τὴ μετανάστευση, ποὺ τέθηκε σὲ ἰσχὺ τὸ 2005.

Σὲ γενικὲς γραμμὲς πάντως δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ σοβαρὸς λόγος γιὰ πολυπολιτισμικὴ πολιτικὴ στὴ Γερμανία. Τὴν πολιτικὴ ἀπασχολοῦν περισσότερο τὸ ζήτημα τῆς ένταξης καὶ τοῦ ρατσισμοῦ καὶ τὴν κοινὴ γνώμη τὸ πρόβλημα τῶν «ἀναφομοιώτων» καὶ «μὴ ἀφομοιώσιμων» Μουσουλμάνων⁵⁵.

53. HABERMAS JÜRGEN, "Struggles for Recognition in the Democratic Constitutional State", in TAYLOR CHARLES and GUTMANN AMY (eds.), *Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1994), 107-48, HABERMAS JÜRGEN, *Die Einbeziehung des Anderen. Studien zur politischen Theorie* (2. Auflage edn., Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft; Frankfurt/Main: Suhrkamp, 1996).

54. Στὸν συνασπισμὸ αὐτὸ μετεῖχαν ὅλα τὰ μεγάλα κόμματα, Χριστιανοδημοκράτες, Χριστιανοσοσιαλιστές, Σοσιαλδημοκράτες καὶ Φιλελεύθεροι.

55. Γιὰ τὴν πολυπολιτισμικότητα στὴ Γερμανία βλ.: BRUBAKER ROGERS, *Citizenship and Nationhood in France and Germany* (Cambridge MA: Harvard University Press, 1992, 1999) xiv + 272, ECKARDT, "Multiculturalism in Germany: From Ideology to Pragmatism - and Back?",

Γαλλία. Ἡ ἐκδοχή τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος στήν Γαλλία δέν ἄφηνε περιθώρια γιά τήν ἀναγνώριση καί ἐνσωμάτωση τῆς πολιτισμικῆς ποικιλότητος, παρὰ τίς δειλές συζητήσεις τῆς δεκαετίας τοῦ 1980 γιά τὸ «δικαίωμα στήν διαφορὰ» (*droit de différence*)⁵⁶. Τὸ μοντέλο τῆς ἀφομοίωσης ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι τὸ κυρίαρχο στή Γαλλία, ἐνισχυόμενο μάλιστα μὲ τὴν πρόσφατη πολιτικὴ τοῦ διαλόγου γιά τὴν ἐθνικὴ ταυτότητα (*débat sur l'identité nationale*), τὸν ὁποῖο ὀργάνωσε καί ξεκίνησε ὁ ὑπουργὸς μετανάστευσης Eric Besson καί ἐγκαινίασε τὸν Νοέμβριο τοῦ 2009 ὁ Γάλλος πρόεδρος Nicolas Sarkozy μὲ στόχο τὴν ὑπεράσπιση τῶν ἀξιῶν τῆς Δημοκρατίας, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες πρωτεύουσα θέση κατέχει ὁ «κοσμικὸς χαρακτήρας» (*laïcité*) τοῦ κράτους.

Εὐρωπαϊκὸς Νότος. Οἱ λοιπὲς εὐρωπαϊκὲς χῶρες, καί ἰδιαίτερα οἱ χῶρες τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Νότου, στεροῦνται καταρχὴν μίας συγκροτημένης, συνεκτικῆς καί συνεποῦς μεταναστευτικῆς πολιτικῆς. Μὲ ἐξαίρεση τὸν τομέα τῆς ἐκπαίδευσης, στὸν ὁποῖο ἐπιχειρεῖται, ἂν καί μὲ σοβαρὲς ἐλλείψεις, ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ πολυπολιτισμικοῦ προτύπου μὲ προγράμματα διαπολιτισμικῆς ἐκπαίδευσης, στοὺς λοιποὺς τομεῖς κοινωνικῆς καί πολιτισμικῆς ἔνταξης ἐπικρατεῖ ἀσάφεια καί ἀστάθεια τῶν στόχων, ἀποσπασματικὴ καί συγκυριακὸς χαρακτήρας τῶν μέτρων καί ἐμφανὴς διάσταση μεταξὺ μεταναστευτικῆς ἔρευνας καί μεταναστευτικῆς πολιτικῆς.

3.5. Ἐμπειρίες καί διαπιστώσεις

3.5.1. Παρατηρήσεις

Προτοῦ νὰ προχωρήσουμε στήν καταγραφή ἐμπειριῶν καί διαπιστώσεων ἀπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴ ἐφαρμογὴ τοῦ πολυπολιτισμικοῦ προτύπου εἶναι σημαντικό νὰ προηγηθοῦν οἱ ἀκόλουθες γενικὲς παρατηρήσεις:

JOPPKE, *Immigration and the Nation State. The United States, Germany, and Great Britain*, RADTKE, "Multiculturalism in Germany: Local Management of Immigrants' Social Inclusion", SCHIFFAUER WERNER, "Enemies within the Gates: The Debate About the Citizenship of Muslims in Germany", in MODOOD TARIQ, TRIANTAFYLIDOU ANNA, and ZAPATA-BARRERO RICARD (eds.), *Multiculturalism, Muslims and Citizenship. A European Approach* (London and New York: Routledge, 2006), 94-116.

56. BRUBAKER ROGERS, "The Return of Assimilation? Changing Perspectives on Immigration and Its Sequels in France, Germany, and the United States", *Ethnic and Racial Studies*, 24/4 (4 July 2001), 531-48, SEMPRINI ANDREA, *Le Multiculturalisme* (2e édition edn., Que

Πρώτον, η υιοθέτηση του προτύπου της πολυπολιτισμικότητας από μία χώρα δεν υποδηλώνει πάντοτε και μία «προοδευτική» τοποθέτηση στα θέματα της μετανάστευσης. Η Ολλανδία λ.χ. συνέδεσε την εφαρμογή της «πολιτικής των μειονοτήτων» με την προοπτική του επαναπατρισμού των μεταναστών. Ξεκινώντας από τη καθολική στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης βεβαιότητα ότι η παρουσία των μεταναστών θα είναι προσωρινή⁵⁷, έκρινε ότι πολιτικές που θα διατηρούσαν και θα ενίσχυαν τους δεσμούς των μεταναστών με τη χώρα προέλευσής τους (διατήρηση των πολιτισμικών παραδόσεων, υποστηριζόμενη και επιδοτούμενη εκμάθηση και δημόσια χρήση της μητρικής γλώσσας, ενίσχυση των θρησκευτικών κοινοτήτων) θα εξασφάλιζαν στους μετανάστες τα απαραίτητα για τον επαναπατρισμό τους εφόδια και συγχρόνως θα αποθάρρυναν ένδεχόμενες σκέψεις για μονιμότερη εγκατάσταση⁵⁸. Έξάλλου η μεγάλη πολιτισμική απόσταση που χώριζε όρισμένες ομάδες μεταναστών από τον κυρίαρχο πολιτισμό της χώρας έθεωρείτο ανυπέρβλητο εμπόδιο για την αφομοίωσή τους. Όταν κλονίσθηκε ο μύθος της προσωρινότητας και έγινε κοινή συνείδηση ότι οί μετανάστες ήλθαν για να μείνουν, κατεβλήθη προσπάθεια εκ των υστέρων προβολής του πολυπολιτισμικού προτύπου ως του καταλληλότερου εργαλείου κοινωνικής ένταξης των «άλλοχθόνων» και διασφάλισης της κοινωνικής συνοχής.

Δεύτερον, σε διάκριση από τις υπερατλαντικές χώρες και ιδιαίτερα τον Καναδά, στις χώρες της Ευρώπης το πολυπολιτισμικό πρότυπο και τα μέτρα που το συνοδεύουν προορίζονται αποκλειστικώς για τους μετανάστες και δεν εφαρμόζονται με την προοπτική να εμπεδωθούν στην δομή και οργάνωση του κράτους και να σφραγίσουν την ταυτότητα της κοινωνίας ως σύνολου. Αυτός είναι και ο λόγος, για τον οποίο η εγκατάλειψη της πολιτικής αυτής δεν προκάλεσε αντιδράσεις⁵⁹.

Sais-Je? Collection Encyclopédique, 3236; Paris: Presses Universitaires de France, 2000) 128, WIHTOL DE WENCEN CATHERINE, "Multiculturalism in France", *International Journal of Multicultural Societies (IJMS)*, 5/1 (2003), 77-87.

57. ENTZINGER, "The Rise and Fall of Multiculturalism: The Case of the Netherlands".

58. LUCASSEN JAN and PENNINX RINUS, *Newcomers: Immigrants and Their Descendants in the Netherlands 1550-1995* (Amsterdam: Het Spinhuis, 1997) 247 p. Βλ. σελ. 118 έξ.

59. JOPKE CHRISTIAN, "The Retreat of Multiculturalism in the Liberal State: Theory and Policy", *The British Journal of Sociology*, 55/2 (2004), 237-57, σελ. 247.

Τρίτον, με την επιλογή μίας πολιτικής «ήπιας» ή «όριοθετημένης πολυπολιτισμικότητας»⁶⁰ οί χώρες της Ευρώπης ήλπιζαν να επιτύχουν ένα διπλό στόχο: α) την κοινωνική και πολιτισμική ένταξη των μεταναστών και την εξασφάλιση των βασικών τους δικαιωμάτων και β) τη διαφύλαξη της κοινωνικής συνοχής, την καταπολέμηση της ξеноφοβίας και του ρατσισμού, τὸν καθολικὸ σεβασμὸ στὸν δυτικοευρωπαϊκὸ κώδικα ἀξιών, τις λεγόμενες «core values» τοῦ Ευρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, καὶ τὴ διατήρηση τῆς «πολιτισμικῆς ἡγεμονίας» τῆς κυρίαρχης κουλτούρας.

3.5.2 Ἐμπειρίες καὶ διαπιστώσεις

Ἀρχικῶς τὸ πολυπολιτισμικὸ πρότυπο ἔγινε ἐνθουσιωδῶς δεκτό. Οἱ ὑποστηρικτές του ἐξυμνοῦσαν τὸ φαινόμενο τῆς πολιτισμικῆς ποικιλότητος ὡς πηγὴ πολιτισμικοῦ καὶ κοινωνικοῦ «ἐμπλουτισμοῦ» τῆς κοινωνίας. Ἐπιπλέον ἐπισήμαιναν ὅτι με τὴν πολιτικὴ τῆς πολυπολιτισμικότητος γιὰ πρώτη φορὰ κατοχυρώνονται μετανεωτερικὰ πολιτισμικὰ δικαιώματα: τὸ «δικαίωμα τῆς ταυτότητας» καὶ τὸ «δικαίωμα στὴ διαφορὰ». Ὅπως σχολίαζαν, τὰ δικαιώματα αὐτὰ σοῦ ἐξασφαλίζουν νὰ μπορεῖς νὰ εἶσαι διαφορετικὸς ἀπὸ τοὺς ἄλλους, χωρὶς αὐτὸ νὰ καταδικάζεται ἢ νὰ στιγματίζεται ὡς ἀπόκλιση, σχίσμα, αἵρεση, ἀνηθικότητα, ἀπρέπεια, ἢ ἔλλειψη κοσμιότητος· κυρίως ὁμως, χωρὶς νὰ ἔχει ἀρνητικὲς ἐπιπτώσεις στὴν κοινωνικὴ καὶ τὴν ἐπαγγελματικὴ σου ζωὴ. Ὑποστήριζαν ἀκόμη ὅτι ἡ κατοχύρωση τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν θὰ εἶχε θετικὰ ἀποτελέσματα ὄχι μόνο γιὰ τὴ ζωὴ τῶν μεταναστών, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν κοινωνικὴ συνοχὴ τῆς φιλοξενούσας χώρας. Κατὰ τὴν ἀποψὴ τους, με τὴν πολιτικὴ τῆς πολυπολιτισμικότητος:

- ἀντιμετωπίζονται ἀποτελεσματικὰ καταστάσεις κοινωνικοῦ ἀποκλεισμοῦ·
- προλαμβάνονται κοινωνικὲς συγκρούσεις καὶ ταραχές·
- μειώνονται τὰ περιθώρια ἀνάπτυξης φονταμενταλισμῶν·
- γίνονται σεβαστὰ τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα τῶν ἀλλοχθόνων·
- καλλιεργεῖται κλίμα ἀρμονικῆς συμβίωσης·

60. HOBSON BARBARA, CARSON MARCUS, and LAWRENCE REBECCA, 'Recognition Struggles in Trans-National Arenas: Negotiating Identities and Framing Citizenship', *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 10/4 (December 2007 2007), 443-70.

- προσφέρεται σέ όλους ή εύκαιρία νά αναπτύξουν και αναδείξουν δημιουργικά τά προσόντα και τίς δεξιότητές τους πρὸς ὄφελος τῆς κοινωνίας και τῆς οἰκονομίας τῶν χωρῶν προέλευσης και ὑποδοχῆς, τὸ περίφημο «win-win».

Φαίνεται ὅμως ὅτι στὸ πολυπολιτισμικὸ πρότυπο ἐπενδύθηκαν ἐλπίδες και προσδοκίες πολὺ μεγαλύτερες ἀπὸ αὐτές πού θά μπορούσε νά ικανοποιήσει. Σύντομα ἐπῆλθε ἡ ἀπομύθευση τοῦ προτύπου γιὰ νά ἀκολουθήσουν ἀρνητικές κριτικές προερχόμενες ἀπὸ ὀλόκληρο τὸ φάσμα τῶν πολιτικῶν και ιδεολογικῶν τοποθετήσεων, ἀλλὰ και ἀπὸ τίς ἴδιες τίς μεταναστευτικές κοινότητες. Ἡ κριτικὴ πού ἀσκήθηκε εἶναι πολυδιάστατη και ἀφορᾷ τόσο στὴν ὀρολογία και τὴν φιλοσοφικὴ σύλληψη τῆς ἔννοιας, ὅσο και στὸ πολυπολιτισμικὸ πρότυπο ὡς ἐργαλεῖο διαχείρισης τῆς πολιτισμικῆς και ἔθνοτικῆς ἑτερότητας. Ἰδιαίτερα ὡς πρὸς τὸ τελευταῖο, οἱ κριτικές ὑπογραμμίζουν ὅτι σημασία δὲν ἔχουν οἱ καλές προθέσεις και οἱ διακηρυσσόμενοι στόχοι, ἀλλὰ τὰ πραγματικά ἀποτελέσματα. Τὰ ἀποτελέσματα ὅμως, ἀκόμη και τῶν λεγομένων «καλῶν πρακτικῶν», καταλήγουν νά εἶναι ἀντίθετα ἀπὸ αὐτὸ πού θεωρητικῶς ἐπιδιώκουν⁶¹.

Θὰ παρουσιάσουμε ἐπιλεκτικά και συνοπτικά μερικὲς ἀπὸ τίς προβαλλόμενες ἐνστάσεις και κριτικὲς παρατηρήσεις, ἐστιάζοντας τὴν προσοχή στὴν κριτικὴ τοῦ πολυπολιτισμικοῦ προτύπου ὡς ἐργαλεῖο πολιτικῆς διαχείρισης τῆς ἑτερότητας και παραλείποντας τίς φιλοσοφικές και θεωρητικὲς κριτικὲς πού ἀφορῶν στὸν ἴδιο τὸν ὄρο πολυπολιτισμὸς και πολυπολιτισμικότητα⁶².

61. KOOPMANS RUUD, “Good Intensions Sometimes Make Bad Policy. A Comparison of Dutch and German Integration Policies”, in CUPERUS K., DUFFEK A., and KANDEL J. (eds.), *The Challenge of Diversity. European Social Democracy Facing Migration, Integration, and Multiculturalism* (Innsbruck: Studien Verlag, 2003), MALIK, “The Trouble with Multiculturalism: Official Multicultural Policies Have Been Even More Divisive Than Old-Fashioned Racism”.

62. Γιὰ τὴ φιλοσοφικὴ κριτικὴ τῆς πολυπολιτισμικότητας βλ. μεταξὺ ἄλλων: BARRY BRIAN, *Culture and Equality. An Egalitarian Critique of Multiculturalism* (Cambridge: Polity, 2001) 416, FAVELL ADRIAN, *Philosophies of Integration. Immigration and the Idea of Citizenship in France and Britain*, eds ZIG LAYTON-HENRY and JOLY DANIELE (Migration, Minorities and Citizenship; Basingstoke: Palgrave and University of Warwick, 2001) xxi, 289, FORST RAINER, “A Critical Theory of Multicultural Toleration”, in SIMON LADEN ANTHONY and OWEN DAVID (eds.), *Multiculturalism and Political Theory* (Cambridge and New York: Cambridge University Press, 2007), 292-311, GUTMANN AMY (ed.), *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition* (Princeton: Princeton University Press, 1994) 3-24, HABERMAS, “Struggles for Recognition in the Democratic Constitutional State”, KYMLICKA, *Multicultural Citizenship: A Liberal*

4. Κριτική τοῦ πολυπολιτισμικοῦ προτύπου

Τὸ πρότυπο τῆς πολυπολιτισμικότητας ὡς ἐργαλεῖο διαχείρισης τῆς ἑτερότητας χαρακτηρίσθηκε ἀπὸ τοὺς ἐπικριτές του ὡς «*παραφροσύνη*», «*καταστρεπτική ἰδεολογία*», «*περισσότερο ἐπικίνδυνη ἀπὸ τὸν κομμουνισμό*»: «*ἐργαλεῖο κολεκτιβισμοῦ*», τὸ ὁποῖο ὑποσκάπτει τὰ θεμέλια τῆς δημοκρατίας καὶ θὰ ἀποτελέσει τὴ «*συμφορὰ τῆς Δύσεως*». Ἡ πολυπολιτισμικότητα ἐπικρίθηκε ἐπιπλέον ὡς βλαπτική γιὰ τὰ μέλη τῶν ἔθνο-πολιτισμικῶν ομάδων, τὰ ὁποῖα φενακίζει μὲ τὰ περὶ ἰσότητας ὄλων τῶν πολιτισμῶν καὶ μὲ πολιτικὲς πού τὰ ἐγκλωβίζουν καὶ τὰ «*άλυσοδέουν στὶς ρίζες τους*» δημιουργώντας ἓνα νέο «*ἀπαρτχάντ*». Σὲ τελευταία ἀνάλυση ἡ πολυπολιτισμικότητα θὰ μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ ὡς ὁ «*ρατσισμὸς τῶν ἀντι-ρατσιστῶν*»⁶³.

Εἶναι ἀληθές ὅτι ὀρισμένες ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις αὐτὲς εἶναι ὑπερβολικὲς καὶ προέρχονται ἀπὸ ἀκραίους συντηρητικὸς κύκλους. Ἐξίσου ὅμως ἀληθές εἶναι ὅτι ἀνάλογες, ἂν καὶ περισσότερο συγκρατημένες, κριτικὲς διατυπώνονται ἀπὸ ἐκπροσώπους ὀλόκληρου τοῦ πολιτικοῦ φάσματος, καθὼς καὶ ἀπὸ τὶς ἴδιες τὶς ἔθνο-πολιτισμικὲς ομάδες.

Στὴ συνέχεια θὰ σταχυολογήσουμε ἀπόψεις ἀκαδημαϊκῶν ἐκπροσώπων ἀπὸ τὶς ἴδιες τὶς μεταναστευτικὲς ἔθνο-πολιτισμικὲς ομάδες πού μᾶς πληροφοροῦν γιὰ τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο οἱ ομάδες αὐτὲς προσλαμβάνουν, βιώνουν καὶ ἀξιολογοῦν τὸ πολυπολιτισμικὸ πρότυπο.

4.1. Κριτικὲς ἀπόψεις ἐκπροσώπων τῶν ἔθνο-πολιτισμικῶν ομάδων

Κατὰ τὴν ἄποψη τῶν ἐκπροσώπων τῶν μεταναστευτικῶν ομάδων:

- Ἡ ἐπιλογή τοῦ πολυπολιτισμικοῦ προτύπου ὑπῆρξε πολιτικὴ ἀπόφαση πού ἐλήφθη «*κεκλεισμένων τῶν θυρῶν*» καὶ ἐπιβλήθηκε «*ἐκ τῶν ἄνω*». Δὲν ὑπῆρξε κοινωνικὸς διάλογος καὶ κοινωνικὴ συναίνεση. Αὐτὸ ἐξηγεῖ γιατί δὲν ἔτυχε εὐρείας ἀποδοχῆς οὔτε ἀπὸ μέρους τῶν μεταναστῶν οὔτε

Theory of Minority Rights, KYMLICKA, *Ἡ Πολιτικὴ Φιλοσοφία τῆς Ἐποχῆς μας*, PAREKH, *Rethinking Multiculturalism. Cultural Diversity and Political Theory*, WILLETT CYNTHIA (ed.), *Theorizing Multiculturalism. A Guide to the Current Debate* (Oxford: Blackwell, 1998).

63. Βλ. σχετικῶς PETER KIVISTO and THOMAS FAIST, *Beyond a Border: The Causes and Consequences of Contemporary Immigration* (Thousand Oaks, London: Fine Forge Press, 2010) ix, 309, σελ. 161 ἐξῆς.

από μέρους της ευρύτερης κοινωνίας των πολιτών της φιλοξενούσας χώρας.

- Ἡ θεσμοθέτηση τοῦ προτύπου εἶναι πρὸς ὄφελος τῶν κυβερνήσεων μᾶλλον παρὰ τῶν μεταναστῶν. Ἐπιδιώκει νὰ «καταπραΰνει τὴν ἀγανάκτηση καὶ τὸν θυμὸν ποὺ προκάλεσε ὁ ρατσισμὸς»⁶⁴ καὶ νὰ διακηρύξει τὶς φιλελεύθερες ἀρχές τῆς ἰσονομίας καὶ δημοκρατικότητας. Εἶναι παιδί τῶν δημοκρατικῶν ἀξιῶν τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητας καὶ τῆς ἀδελφότητας, ἀλλὰ ἀποδεικνύεται ὅτι «δὲν εἶναι πιστὸ ἀντίγραφο τῶν γονέων του»⁶⁵.
- Τὸ φιλελεύθερο μοντέλο τῆς πολυπολιτισμικότητας βιώνεται ὡς καταπιεστικό, ἀξιολογεῖται ὡς ρατσιστικό καὶ κατηγορεῖται ὡς μὴ διαπνεόμενο ἀπὸ τὴ «λογικὴ τοῦ πολυπολιτισμοῦ», ἀφοῦ ἡ πολυπολιτισμικότητα κατανοεῖται ὡς «ιδιωτικὴ» ὑπόθεση⁶⁶, ἐνῶ στὴ δημόσια σφαῖρα ἐπικρατεῖ μονολιθικὰ ἢ μονοπολιτισμικότητα⁶⁷ τῆς κυρίαρχης κουλτούρας.
- Ἡ πολυπολιτισμικότητα συμβάλλει περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι παλαιότερα ὁ ρατσισμὸς «στὸ νὰ διαχωρισθοῦν καὶ νὰ ἀπομονωθοῦν οἱ ἀλλοδαποὶ τόσο μεταξὺ τους ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ κοινωνία»⁶⁸.
- Ἡ πολιτισμικὴ ἑτερότητα προβάλλεται ὡς ἀντοαγαθὴ, ἐνῶ εἶναι σημαντικὴ μόνον, ἐπειδὴ καὶ ἐφόσον μᾶς φέρνει σὲ διάλογο καὶ μᾶς βοηθᾷ συγκρίνοντας νὰ δημιουργήσουμε πλαίσιο κοινῶς ἀποδεκτῶν ἀξιῶν. Ἡ πολυπολιτισμικότητα ὅμως φιμώνει τὸν διάλογο στὸ ὄνομα τῆς «ἀνεκτικότητας» καὶ τοῦ «σεβασμοῦ». Τὸ ζητούμενο εἶναι αὐθεντικὸς διάλογος μὲ περισσότερη «δυσανεκτικότητα» καὶ «λιγότερο σεβασμὸ»⁶⁹, καὶ ὄχι ἓνας νόθος διάλογος μὲ «πολιτικὴ ὀρθότητα».

64. MALIK, "The Trouble with Multiculturalism: Official Multicultural Policies Have Been Even More Divisive Than Old-Fashioned Racism".

65. MODOOD (ed.), *Multiculturalism. A Civic Idea*, σελ. 8.

66. REX JOHN, "The Concept of a Multicultural Society", in Montserrat Guibernau and John Rex (eds.), *The Ethnicity Reader. Nationalism, Multiculturalism and Migration* (1; Cambridge/Malden Mass.: Polity/Blackwell, 1997), 205-20, σελ. 208.

67. PAREKH, *Rethinking Multiculturalism. Cultural Diversity and Political Theory*, ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *The Future of Multi-Ethnic Britain (the Parekh Report of the Runnymede Trust; S Commission on the Future of Multi-Ethnic Britain)* (London: Profile Books Ltd, 2000).

68. MALIK, "The Trouble with Multiculturalism: Official Multicultural Policies Have Been Even More Divisive Than Old-Fashioned Racism".

69. Ibid.

4.2. Ἡ κριτικὴ τῆς ἀκαδημαϊκῆς κοινότητας καὶ τῆς πολιτικῆς

Κριτικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὸ πολυπολιτισμικὸ πρότυπο καὶ τὶς κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς ἐπιπτώσεις ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ του διατύπωσε πολὺ ἔνωρις καὶ ἡ ἀκαδημαϊκὴ κοινότητα, ὅπως καὶ ὁ πολιτικὸς κόσμος. Θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι τὸ ἔναυσμα ἔδωσε ἓνα πύρινο ἄρθρο, τὸ ὁποῖο δημοσίευσε τὸ 1990 ὁ Ὁλλανδὸς σοσιαλδημοκράτης δημοσιογράφος καὶ καθηγητὴς κοινωνιολογίας Paul Scheffer μὲ τίτλο «Ἡ πολυπολιτισμικὴ Τραγωδία»⁷⁰. Τὸ ἄρθρο αὐτὸ διατύπωσε ἀπόψεις πού μέχρι τότε ἦταν ἀδιανόητες καὶ γιὰ λόγους «πολιτικῆς ὀρθότητος» καὶ γιὰ τὴν ἰσχυρὰν ἀποδοκιμάστηκε. Ἐἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι τὸ ἄρθρο αὐτὸ προκάλεσε ζωντανὲς συζητήσεις καὶ ἔντονο προβληματισμὸ σὲ ὅλες τὶς δυτικοευρωπαϊκὲς χώρες, ἀλλὰ δὲν ἀποδοκιμάστηκε. Ἡ κριτικὴ τῆς ἀκαδημαϊκῆς κοινότητας καὶ τῶν πολιτικῶν συνοφίζεται σὲ ἀκόλουθες γνώμες:

- Ἡ ἔμφραση στὴν «πολιτισμικὴ διαφορὰ» χαρακτηρίζεται ὡς «ἄστοχη καὶ πλανημένη πολιτικὴ ὀρθότητα», ἡ ὁποία ἀπειλεῖ τὴν κοινωνικὴ συνοχὴ καὶ ὑποσκάπτει τὴν ἐθνικὴ ταυτότητα⁷¹. Στὶς σημερινὲς κερματισμένες καὶ κεντρόφυγες κοινωνίες τὸ αἰτούμενο δὲν εἶναι ὁ τονισμὸς τῆς διαφορᾶς, ἀλλὰ μία κεντρομόλος πολιτικὴ πού, ὡς συγκολλητικὴ οὐσία, θὰ συνδέει τὶς ψηφίδες τοῦ μωσαϊκοῦ γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ τὸ χάος.
- Ἀμφισβητεῖται ἡ σημασία πού ἀποδίδεται στὸν πολιτισμὸ γιὰ τὴν κατασκευὴ τῆς ἀτομικῆς καὶ συλλογικῆς ταυτότητας. Στὴ διαμόρφωση τῆς ταυτότητας δὲν συμμετέχουν πάντοτε καὶ ἐξίσου ὅλες οἱ κοινὲς δοξασιεῖς καὶ ὅλοι οἱ κοινὸι ρυθμιστικοὶ κανόνες καὶ ἀξιολογικοὶ κώδικες.
- Ἡ ἔννοια τῆς «πολυπολιτισμικότητας» θεμελιώνεται σὲ μία οὐσιοκρατικὴ (essentialist) καὶ στατικὴ ἀντίληψη γιὰ τὸν πολιτισμὸ, ὁ ὁποῖος ἐκλαμβάνεται ὡς μέγεθος παγιωμένο, μὴ περαιτέρω ἐξελισσόμενο καὶ κατὰ κά-

70. SCHEFFER PAUL, "Het Multiculturele Drama", *NRC Handelsblad*, 29 February 2000.

71. BLAINIEY GEOFFREY, *All for Australia* (North Ryde. NSW: Methuen Haynes, 1984) 176, HUGHES ROBERT, *Culture of Complaint: The Fraying of America* (New York: Warner Books and Oxford University Press, 1993), PETER KARL, "The Myth of Multiculturalism and Other Political Fables", in DAHLIE JORGEN and TISSA FERNANDO (eds.), *Ethnicity, Power and Politics in Canada* (Toronto: Methuen, 1981), 56-67, SCHLESINGER ARTHUR M. JR, *The Disuniting of America. Reflections on a Multicultural Society. Revised and Enlarged Edition* (Second Revised and Enlarged Edition edn.; New York, London: W.W.Norton & Company, 1998) 1-208.

ποιο τρόπο «σφαιρικό», με ελάχιστα κοινά σημεία έπαφής με άλλους πολιτισμούς και με τον περίγυρό του⁷². Παραγνωρίζεται ο δυναμικός χαρακτήρας, ή συνεχής εξέλιξη και ή ικανότητα του πολιτισμού να προσλαμβάνει στοιχεία από άλλους πολιτισμούς, να τα μετασχηματίζει και να τα άφομοιώνει.

- Η πολυπολιτισμικότητα χειρίζεται τις έθνοτικές ομάδες και τις πολιτισμικές ταυτότητες ως άντικειμενικώς δεδομένες, σφαιρικά περιχαρακωμένες, διαχρονικά παγιωμένες και έσωτερικά όμοιογενείς. Ύπερτονίζει την εξάρτηση του ανθρώπου από την «έθνο-κοινότητα» καταγωγής και την έθνοτική του κουλτούρα, ύποτιμώντας τó στοιχείο της έλευθερίας και δημιουργικότητας του ανθρώπου, ó όποιος δέν είναι μόνον δημιούργημα, αλλά και δημιουργός του πολιτισμού του. Δέν συνειδητοποιεί και δέν λαμβάνει ύπόψη τó γεγονός ότι ή δεύτερη και τρίτη γενεά μεταναστών έχει την τάση να δημιουργεί μία δική της ύβριδική πολιτισμική σύνθεση, ή οποία διατηρεί μέν στοιχεία, αλλά δέν ταυτίζεται με τόν πολιτισμό της χώρας καταγωγής των γονέων της, όπως δέν ταυτίζεται πλήρως και με τόν πολιτισμό της φιλοξενούσας χώρας.
- Η πολυπολιτισμικότητα γκετοποιεί τις έθνοτικές ομάδες σε «παράλληλες κοινωνίες», ύποθάλλει τόν «πολιτισμικό έθνικισμό», παγιώνει την έτερότητα, δυσχεραίνει την διαπολιτισμική συνεργασία ανάμεσα στις έθνοτικές ομάδες, δημιουργεί ένα «έθνοτικό προλεταριάτο»⁷³, έπιμηκύνει τόν χρόνο παραμονής στο κοινωνικό περιθώριο και έχει άρνητικές συνέπειες για την κοινωνική ένταξη των μεταναστών⁷⁴. Πολλοί αποδίδουν τά συμπτώματα αυτά στο γεγονός ότι ή πολυπολιτισμικότητα δίνει έμφαση

72. Για την ούσιοκρατική αντίληψη του πολιτισμού στο πολυπολιτισμικό πρότυπο βλ. μεταξύ άλλων: ANTHIAS FLOYA, YUVAL-DAVIS NIRA, (in Association with CAIN HARRIET), *Racialized Boundaries, Race, Nation, Gender, Colour and Class and the Anti-Racist Struggle* (London and New York: Routledge, 1993), RADTKE FRANK - OLAF, "The Formation of Ethnic Minorities and the Transformation of Social into Ethnic Conflicts in a So-Called Multicultural Society: The Case of Germany", in REX JOHN and DRURY BEATRICE (eds.), *Ethnic Mobilisation in a Multi-Cultural Europe* (Research in Ethnic Relations Series; Aldershot: Avebury, 1994), 30-37, VERTOVEC, "Transnational Challenges to the New Multiculturalism".

73. JOPPKE, "The Retreat of Multiculturalism in the Liberal State: Theory and Policy", σελ. 248.

74. KOENIG MATTHIAS, "Editorial (Multiculturalism)", *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, 5/1 (2003), 1-2.

στήν ἀποψη ὅτι τὰ στοιχεῖα πού χωρίζουν τήν ἑτερότητα ἀπό τήν κυρίαρχη κοινωνία εἶναι σημαντικότερα ἀπό ὅσα κοινά μπορεῖ νά ὑπάρχουν μεταξύ τους.

- Ἡ πολυπολιτισμικότητα συμπεριφέρεται πρὸς τίς πολιτισμικές ομάδες σάν νά ἀνήκαν σέ μία *προστατευόμενη καὶ ἀπειλούμενη* με ἀφανισμό βιοποικιλία⁷⁵, χωρὶς ἐντούτοις νά μπορεῖ νά διατυπώσει μία εὐλογη ἀπάντηση σέ δύο κρίσιμα γιὰ τή ζωὴ καὶ τὸ μέλλον τῶν μεταναστῶν ἐρωτήματα: α) γιατί θά πρέπει νά διατηροῦνται τεχνητὰ πολιτισμοί, ἂν ἀποδεικνύονται ἄδικοι καὶ τυραννικοί, τουλάχιστον γιὰ μία μερίδα τῶν μελῶν τους;⁷⁶ καὶ β) γιατί θά πρέπει οἱ κοινότητες τῶν μεταναστῶν νά διαιωνίζονται ὡς ξένα σώματα σέ μία κοινωνία, στήν ὁποία ἐπέλεξαν νά ἐγκατασταθοῦν μονίμως;
- Σημαντικὴ διαφωνία καταγράφεται στὸ ζήτημα ἀναγνώρισης συλλογικῶν δικαιωμάτων στὶς ἔθνο-πολιτισμικές, θρησκευτικές ἢ ἄλλες ομάδες καὶ συλλογικότητες. Οἱ ὑποστηρικτές της (Will Kymlicka, David Miller, Charles Taylor, Michael Walzer) θεωροῦν τὸ μέτρο ἀναγκαῖο γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν συνεπειῶν ἀπὸ δυσμενεῖς διακρίσεις, τὴν ἐξασφάλιση ἰσονομίας καὶ ἰσοπολιτείας, τὴν ἀνάπτυξη αὐτοσεβασμοῦ καὶ τὴν ἰκανότητα αὐτοπροσδιορισμοῦ τῶν μελῶν τῆς ομάδας⁷⁷. Οἱ ἐπικριτὲς ἀντιτείνουν ὅτι κάθε εὐνομούμενο φιλελεύθερο καὶ δημοκρατικὸ κράτος ἐγγυᾶται τὰ ἀτομικὰ δικαιώματα ὅλων τῶν πολιτῶν. Ἡ ὁποιαδήποτε εἰδικὴ μεταχείριση θά σήμαινε κατάργηση τῆς ἀρχῆς τῆς ἰσότητος, εὐνοια τῶν μειονοτήτων, καλλιέργεια μειονοτικῆς συνείδησης καὶ ἐνδεχομένως ἐνθάρρυνση ἀποσχιστικῶν καὶ αὐτονομιστικῶν τάσεων.
- Ἀμφισβήτηση διατυπώνεται στὸ κατὰ πόσον εἶναι δυνατὴ ἡ ἀναγνώριση ὅλων τῶν πολιτισμῶν ὡς ἴσης ἀξίας. Κάθε πολιτισμὸς ἐμπεριέχει προτάσεις περὶ τοῦ τί εἶναι ἀγαθὸ καὶ κακὸ, ἀληθὲς καὶ ψευδές, ὀρθὸ καὶ λανθασμένο, ὠραῖο καὶ ἄσχημο. Δὲν μποροῦμε νά ἀναγνωρίζουμε ὅτι κάτι εἶναι συγχρόνως καὶ καλὸ καὶ κακὸ, καὶ ἀληθὲς καὶ ψευδές. Τὸ μόνο δυ-

75. PAREKH BIKHU, "Superior People: The Narrowness of Liberalism from Mill to Rawls", *Times Literary Supplement*, February 25, (1994), 11-13, σελ. 13.

76. BARRY, *Culture and Equality. An Egalitarian Critique of Multiculturalism*, σελ. 135.

77. KYMLICKA WILL, *Liberalism, Community, and Culture* (Clarendon Paperbacks; Oxford: The Clarendon Press, 1991), σελ. 165 ἐξ.

νατό είναι απλώς να άνεχθοῦμε τὴ διαφορά. Τὸ να άναγνωρίσεις σὲ ὄλους τοὺς πολιτισμοὺς τὴν ἴδια ἀξία σημαίνει ὅτι καταστρέφεις τὴν ἴδια τὴν ἔννοια τῆς ἀξίας. Ἐάν τὸ κάθε τί ἔχει τὴν ἴδια ἀξία, τότε τίποτε δὲν ἔχει ἀξία. Ἡ ἔννοια τῆς ἀξίας χάνει τὸ περιεχόμενό της, λέγει ὁ Sartori⁷⁸.

- Πολλοὶ εἶναι αὐτοὶ ποὺ ἐπισημαίνουν ὅτι τὰ περισσότερα αἰτήματα τῶν ἔθνοτικῶν κοινοτήτων ἀφοροῦν σὲ δικαιώματα νομιμοποίησης καὶ διαιώνισης πατριαρχικῶν σχέσεων ἐλέγχου καὶ ὑποταγῆς τῶν γυναικῶν, ὅπως ὑποχρεωτικοὶ γάμοι, πολυγαμία, κλειτοριδεκτομή, διαζύγια, ἐγκλήματα τιμῆς κ.λπ., ἡ ἱκανοποίηση τῶν ὁποίων μπορεῖ να ἀποβεῖ σὲ βάρος μελῶν τῶν μεταναστευτικῶν κοινοτήτων, ἰδιαίτερα τῶν γυναικῶν⁷⁹, ὁδηγεῖ σὲ «ἐκβαλκανισμό τοῦ ποινικοῦ δικαίου»⁸⁰ καὶ δημιουργεῖ «μειονότητες μέσα σὴ μειονότητα».
- Μία ἄλλη μερίδα ἐρευνητῶν διαπιστώνει καὶ ἐπισημαίνει ὅτι στίς μεταναστευτικὲς κοινότητες ἀνήκουν καὶ ἄτομα ποὺ ἐπέλεξαν τὴ μετανάστευση ὡς μέσο ἀπελευθέρωσης ἀπὸ τὸ καταπιεστικὸ πολιτισμικὸ περιβάλλον, τὸ ὁποῖο τὰ συλλογικὰ δικαιώματα ἐπιζητοῦν να μεταφυτεύσουν στίς χώρες τῆς Εὐρώπης. Δὲν θὰ πρέπει λοιπὸν να λησμονεῖται ὅτι στὰ θεμελιώδη δικαιώματα τοῦ ἀτόμου ἀνήκει καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἐξόδου ἀπὸ τὴν ἔθνοπολιτισμικὴ καὶ θρησκευτικὴ κοινότητα προελεύσεώς του. Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ δικαίωμα τοῦ ἀποστερεῖ τὸ πολυπολιτισμικὸ πρότυπο ἐγκλωβίζοντας τοὺς ἀνθρώπους σὲ συστήματα ποὺ οἱ ἴδιοι ἐπιθυμοῦν να ἐγκαταλείψουν.
- Ὡς βλαβερὴ γιὰ τὰ μέλη τῶν μεταναστευτικῶν ὁμάδων χαρακτηρίζεται καὶ ἡ ἐπικέντρωση τῆς συζήτησης στὰ θέματα τῆς πολιτισμικῆς ἑτερότητας, καθόσον μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐγκλωβίζεται τὸ ἐρευνητικὸ βλέμμα σὲ ζητήματα «πολιτισμικῆς πολυχρωμίας» καὶ ἀπομακρύνεται ἡ προσοχὴ ἀπὸ ἄλλα σημαντικὰ κοινωνικά, οἰκονομικά καὶ πολιτικὰ προβλήματα

78. SARTORI GIOVANNI, *Pluralismo, Multiculturalismo E Estranei* (Milano: Rizzoli, 2000) 122 p. Βλ. σελ. 69.

79. OKIN SUSAN MOLLER, "Is Multiculturalism Bad for Women?", *Boston Review. A Political and Literary Forum*, 22/4 (October/November 1997), 17, ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, "Feminism and Multiculturalism: Some Tensions", *Ethics*, 108/4 (July 1998), 661-84, POULTER SEBASTIAN, "Ethnic Minority Customs, English Law and Human Rights", *International & Comparative Law Quarterly*, 36/3 (July 1987), 589-615.

80. COLEMAN DORIANE LAMBELET, "Individualizing Justice through Multiculturalism: The Liberals' Dilemma", *Columbia Law Review*, 96/5 (1996), 1093-167, σελ. 1098.

τῆς ἐθνοτικῆς ομάδας, ὅπως θέματα οἰκονομικῆς ἐκμετάλλευσης, ὑποβάθμισης τῶν μεταναστῶν στὴν κατηγορία ἐνὸς ὑποπρολεταριάτου, ἀνεργίας, ρατσισμοῦ, ἰσότητος τῶν φύλων, ἰσονομίας καὶ καταστρατήγησης τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων. Ἡ «πολιτικὴ τῆς ἀναγνώρισης» ἀποβαίνει σὲ βάρος τῆς «πολιτικῆς τῆς ἀναδιανομῆς».

- Σκάνδαλο καὶ πρόκληση συνιστᾷ ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ πολυπολιτισμικότητα δὲν εἶναι ἡ ἴδια πολυπολιτισμική! Πολλὲς ἀπὸ τὶς ἐθνοτικὲς καὶ πολιτισμικὲς ομάδες διεκδικοῦν ὄχι μόνον τὴ δημόσια ἀναγνώριση τῆς διαφορᾶς τους, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀναγνώριση τῆς μοναδικότητος τῆς ἀλήθειάς τους καὶ δὲν εἶναι πρόθυμες νὰ ἀναγνωρίσουν ὡς ἰσάξιους ἀκόμη καὶ τοὺς πολῖτες τῆς χώρας πού τοὺς φιλοξενεῖ. Χαρακτηριστικὰ παρατηρεῖ ὁ Amartya Sen ὅτι σὲ τελευταία ἀνάλυση τὸ «πολυπολιτισμικὸ πακέτο» μὲ τὶς ὑποστασιοποιημένες, παγιωμένες καὶ ἀνεξάρτητες ἐθνοτικὲς ταυτότητες δὲν μᾶς ὀδηγεῖ σὲ μία πολυπολιτισμικὴ κοινωνία, ἀλλὰ σὲ ἓνα «ἄθροισμα μονοπολιτισμῶν», τὸ ὁποῖο ὁ Sen χαρακτηρίζει ὡς «πολυμερῆ μονοπολιτισμό» (*plural mono-culturalism*)⁸¹.

Ὁ σημαντικότερος θεωρητικὸς καὶ ἐνθερμος ὑποστηρικτῆς τοῦ «πολυπολιτισμικοῦ προγράμματος» Kymlicka συνοψίζει τὶς κριτικὲς πού ἀσκήθηκαν στὰ ἀκόλουθα: Ὁ πολυπολιτισμὸς κατηγορεῖται ὅτι

- ὑπονομεύει τὴν ἱστορικὴ τάση τῶν μεταναστευτικῶν ομάδων πρὸς ἔνταξη·
- ἐνθαρρύνει τὶς ἐθνοτικὲς αὐτονομιστικὲς τάσεις·
- ὀρθώνει «πολιτισμικὰ τείχη» γύρω ἀπὸ τὶς ἐθνοτικὲς ομάδες· καὶ
- διαβρώνει τὴν ἰκανότητά μας νὰ ἐνεργοῦμε συλλογικὰ ὡς πολῖτες.

Ὁ Kymlicka ἀπορρίπτει τὴν εὐκόλη ἀπάντηση, ὅτι οἱ ἀντιδράσεις αὐτὲς ὀφείλονται σὲ ρατσισμό ἢ ξενοφοβία καὶ ὑπενθυμίζει ὅτι ἡ κοινωνικὴ ἔνταξη τόσο ἐτερόκλητων μεταναστῶν, πού προέρχονται ἀπὸ ὅποια φυλετικὴ, θρησκευτικὴ καὶ γλωσσικὴ ομάδα θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ φαντασθεῖ, καὶ πὺν ἔχουν τόσο λίγα κοινὰ μεταξὺ τους, δὲν ὑπῆρξε ποτὲ εὐκόλη ὑπόθεση καὶ πάντοτε προκαλοῦσε εὐλόγες ἀνησυχίες⁸². Προτείνει στοὺς ὑπεραμνόμενους τῆς

81. SEN AMARTYA, *Identity and Violence: The Illusion of Destiny* (New York: W.W. Norton, 2006).

82. KYMLICKA WILL, *Finding Our Way: Rethinking Ethnocultural Relations in Canada* (Ontario, Oxford, New York: Oxford University Press, 1998) xii+220, σελ. 15.

πολυπολιτισμικότητας να αποδεχθούν την όρθότητα πολλών από τις κριτικές και κατηγορεί τις κυβερνήσεις ότι αντί να εξηγήσουν στους πολίτες τί είναι ή πολυπολιτισμικότητα, επικαλούνται άπλως την «πολιτισμική ποικιλομορφία» και την «άνεγκτικότητα», σαν αυτές να αποτελούσαν αυτονόητα και άδιαμφισβήτητα «αύτοαγαθά».

5. Πρὸς μία πολιτική ἀφομοίωσης νέου τύπου

5.1. Τὸ πλαίσιο

Ἡ δεκαετία τοῦ 1970 και τὸ πρῶτο μισὸ τῆς δεκαετίας τοῦ 1980 θὰ μπορούσαν νὰ χαρακτηρισθῶν ὡς ἡ χρυσὴ ἐποχὴ γιὰ τὸ πολυπολιτισμικὸ πρότυπο στὴν Εὐρώπη. Ὅλες σχεδὸν οἱ χῶρες-μέλη τῆς Ε.Ε. κατὰ κάποιον τρόπο εὐαισθητοποιήθηκαν σὲ θέματα πολιτισμικῆς διαφορετικότητας, διαπολιτισμικῆς ἐκπαίδευσης και ἀνεγκτικότητας στὴ διαφορὰ, μολονότι μόνον στὴ Βρετανία, τὴ Σουηδία και τὴν Ὀλλανδία ἐφαρμόσθηκε μὲ ἱκανοποιητικὴ συνέπεια τὸ πρότυπο τῆς πολυπολιτισμικότητας.

Ἀπὸ τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1980 ἄρχισαν νὰ ἐμφανίζονται σύννεφα στὸν εὐρωπαϊκὸ ὀρίζοντα. Πέραν ἀπὸ τὶς κριτικές, γιὰ τὶς ὁποῖες ἔγινε ἤδη λόγος, ὑπῆρξαν και ἄλλοι παράγοντες, οἱ ὁποῖοι συνέβαλαν στὸν κλονισμό τῆς ἐμπιστοσύνης πρὸς τὸ πολυπολιτισμικὸ πρότυπο⁸³ και στὴ σταδιακὴ «ὀπισθοχώρηση» πρὸς συντηρητικότερες πολιτικές⁸⁴ «ἐπέκεινα τοῦ πολυπολιτισμοῦ» (*beyond multiculturalism*), ἡ ἀκόμη και στὴν πλήρη ἐγκατάλειψή του⁸⁵, και ἐπι-

83. BLAINEY, *All for Australia*, PETER, "The Myth of Multiculturalism and Other Political Fables". BISSOONDATH NEIL, *Selling Illusions: The Cult of Multiculturalism in Canada* (Toronto: Penguin Books, 1994), SCHATZ DONNA, "Theorizations on Exclusionary Citizenship: Gender, Race, and Multiculturalism in Canada", *Annual Meeting of the Canadian Political Science Association* (University of Saskatchewan, Saskatoon, 2007), 1-31, BANNERJI HIMANI, *The Dark Side of the Nation. Essays on Multiculturalism, Nationalism and Gender* (Toronto: Canadian Scholars' Press, 2000) 200 p., DAY RICHARD J.F., *Multiculturalism and the History of Canadian Diversity* (Toronto: University of Toronto Press, 2000) XVI, 263.

84. HARRISON LAWRENCE E., "The End of Multiculturalism", *The National Interest*, /93 (2008).

85. JOPPE, "The Retreat of Multiculturalism in the Liberal State: Theory and Policy".

στροφή στις γνώριμες πολιτικές της ἀφομοίωσης⁸⁶. Ὡς κυριότεροι ἀπὸ τοὺς παράγοντες αὐτοὺς θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν:

1. Οἱ ἐπίσημες ἀρνητικές ἀξιολογήσεις τῶν ἀποτελεσμάτων ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ πολυπολιτισμικοῦ προτύπου σὲ ὅλες τὶς χῶρες, ὅπου αὐτὸ ἐφαρμόσθηκε μὲ κάποια συνέπεια. Ἐρευνες στὶς κύριες χῶρες ἐφαρμογῆς τοῦ ὀδήγησαν σὲ ἀνησυχητικές διαπιστώσεις: ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτισμικὴ ἔνταξη τῶν μεταναστῶν ἦταν ἀπελπιστικὰ ἐλλειμματικὴ· τὰ παιδιά τῶν μεταναστῶν παρουσίαζαν χαμηλὲς σχολικὲς ἐπιδόσεις καὶ ὑψηλὰ ποσοστὰ σχολικῆς διαρροῆς· ἡ δεύτερη καὶ ἡ τρίτη γενεὰ ἐμφάνιζε ὑψηλοὺς δείκτες ἐγκληματικότητας· οἱ δείκτες ἀνεργίας τῶν μεταναστῶν ἦταν δυσανάλογα ὑψηλότεροι ἀπὸ τὸ μέσο ὄρο· στὶς μεγαλουπόλεις ἦταν συχνὸ τὸ φαινόμενο πολιτισμικῆς γκετοποίησης καὶ ἀνασφαλοῦς γειτονιάς· ἀπουσίαζε ἡ ἐπικοινωνία καὶ συνεργασία ἀνάμεσα στὶς διάφορες ἐθνο-πολιτισμικὲς ὁμάδες, ἐνῶ αὐξάνονταν οἱ περιπτώσεις συγκρούσεων καὶ ἀνταγωνισμοῦ. Σὲ χῶρες μὲ πολὺ ἀνεπτυγμένο κράτος πρόνοιας διαπιστώθηκε ὅτι οἱ προνομιακὲς καὶ πλουσιοπάροχες καλύψεις στὸν τομέα τῆς ἐκπαίδευσης καὶ τῆς ἀνεργίας, χωρὶς κανένα ἔλεγχο καὶ καμιὰ κρατικὴ παρέμβαση, ὀδηγοῦσαν συχνὰ σὲ κρούσματα ἐκμετάλλευσης τοῦ συστήματος, ἐνῶ ὁ τρόπος ἐκπαίδευσης τῶν παιδιῶν δὲν εὐνοοῦσε τὴν ἀνάπτυξη τοῦ αἰσθήματος τοῦ ἀνήκειν καὶ τὴν προθυμία νὰ ἐνταχθοῦν στὴν κυρίαρχη κοινωνία. Γενικῶς ὅλες οἱ ἐνδείξεις ὀδηγοῦσαν στὸ συμπέρασμα ἀποτυχίας τῆς ἀκολουθούμενης μεταναστευτικῆς πολιτικῆς. Ἐκθέσεις ἐιδικῶν Ἐπιτροπῶν ποὺ συστάθηκαν λ.χ. στὴν Ὀλλανδία⁸⁷ καὶ τὴ Βρετανία⁸⁸ κατέληγαν στὸ κοινὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ πολυπολιτισμικὸ ἐνταξιακὸ πρότυπο ἔπρεπε ἐπειγόντως νὰ ἐγκαταλειφθεῖ.

86. BRUBAKER, "The Return of Assimilation? Changing Perspectives on Immigration and Its Sequels in France, Germany, and the United States".

87. Βλ. ἐκθέσεις τῶν ἐπιτροπῶν "Scientific Council for Government Polic" τοῦ 1989 καὶ "Social and Cultural Planning Office" τοῦ 2003.

88. Ἡ σημαντικότερη ἔκθεση εἶναι ἡ γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα τοῦ προέδρου τῆς «The Parekh Report», στὴν ὁποία ἔγινε ἀναφορὰ παραπάνω. Ἐνδιαφέρον ἔχουν ἐπίσης οἱ κατὰ καιροὺς τοποθετήσεις τοῦ ἄλλοτε προέδρου (1993-1998) τῆς σημαντικῆς ἐθελοντικῆς ὀργάνωσης «Runnymede Trust» καὶ ἀπὸ τοῦ 2003 προέδρου τῆς «Ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν Φυλετικὴ Ἰσότητα» (Commission for Racial Equality), ἡ ὁποία ἀπὸ τὸ 2006 μετονομάσθηκε σὲ «Ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν Ἰσότητα καὶ τὰ Ἀνθρώπινα Δικαιώματα» (Equality and Human Rights Commission) Trevor Philipps. Ὁ Philipps κατ' ἐπανάληψη εἰσηγήθηκε στὶς βρετανικὲς κυβερνήσεις νὰ πάψουν νὰ

2. Οί σοβαρές κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές που έπληθαν στη δεκαετία του 1980 με την παγκοσμιοποίηση, την αναδιάρθρωση της οικονομίας, την αποδόμηση των εργασιακών σχέσεων και την επικράτηση αυστηρότερων φιλελεύθερων αντιλήψεων που τονίζουν την ανάγκη περιορισμού του κράτους και στροφής στην άτομικη ευθύνη των πολιτών. Οί αλλαγές αυτές δημιούργησαν κλίμα άνησυχίας στις ευρωπαϊκές κοινωνίες, οί όποιες, όπως συμβαίνει συνήθως, αναζήτησαν τον αποδιοπομπαίο τράγο στους μετανάστες. Σε αυτό συνέβαλαν και οί παρατηρούμενοι ύψηλοι δείκτες ανεργίας των μεταναστών και τó δυσανάλογα μεγάλο ποσοστό εξάρτησής τους από τὰ κοινωνικά επιδόματα.

3. Ή ραγδαία αύξηση του αριθμού των αιτούντων άσυλο και ή συνεχιζόμενη εισροή μεγάλου αριθμού μεταναστών με ή χωρίς τὰ απαιτούμενα νομιμοποιητικά έγγραφα. Πολλοί εἶναι αυτοί που ύποστήριξαν ότι ή ύπερβολική αύξηση του αριθμού των πολυπολιτισμικών ομάδων και των χωρών προέλευσής τους καθιστᾶ τó πολυπολιτισμικό μοντέλο δυσλειτουργικό, άνεφάρμοστο και πολυδάπανο.

4. Ήνóψει τής συρρίκνωσης και των περικοπών του κοινωνικού κράτους θεωρήθηκαν άδικο τὰ μέτρα ειδικής μεταχείρισης και θετικής διάκρισης (affirmation) ύπέρ των μεταναστών. Οί πολίτες των χωρών ύποδοχής άρχισαν νὰ αισθάνονται ως θύματα μίας πολιτικής που «παρानταντεύει» τούς μετανάστες, óδηγεῖ σε «έκβαλκανισμό» του δικαίου και καταργεί τήν ισότητα μεταξύ των πολιτών. Ήπιπλέον ή πολιτική αυτή κατασκευάζει μειονότητες (*minorisation*) με κίνδυνο νὰ εμφανισθούν αυτόνομιστικές τάσεις και διεκδικήσεις.

5. Οί τρομοκρατικές επιθέσεις τής 11ης Σεπτεμβρίου και αυτές που άκολούθησαν στη Μαδρίτη, τó Άμστερνταμ, τó Λονδίνο, τὰ προάστια των Παρισίων και τó Βερολίνο. Τὰ γεγονότα αυτά, πέραν των αισθημάτων άνασφάλειας, τὰ όποια προξένησαν στις ευρωπαϊκές κοινωνίες και όχι μόνον, ύπήρξαν άφορμή νὰ εκφρασθεῖ και δημόσια ή μέχρι τότε σιωπηρή άπαρέσκεια και άποστροφή των ευρωπαίων πολιτών έναντι του φαινομένου των μαζικών μεταναστευτικών εισροών και τής από μέρος των μεταναστών άπροθυμίας νὰ προσαρμοστούν

ύποστηρίζουν τó πολυπολιτισμικό πρότυπο, τó όποιο θεωρεῖ ως ένα παρωχημένο και άχρηστο μοντέλο, τó όποιο εύνoεί τούς διαχωρισμούς άνάμεσα στις κοινότητες, και νὰ ύποστηρίξουν μία πολιτική που θὰ καθιερώνει “ένα πυρῆνα Βρετανικότητας”. Βλ. Baldwin Tom and Rozenberg Gabriel, “Britain ‘Must Scrap Multiculturalism’. Race Chief Calls for Change after 40 Years”, *TimesOnline*, (April 3 2004).

στὸν τρόπο συμπεριφορᾶς τῆς κυρίαρχης κοινωνίας. Ἐπανήλθε στὴν ἐπικαιρότητα τὸ ζήτημα τῆς ἀσυμβατότητας τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἰσλαμισμοῦ μὲ τις Δυτικὲς πολιτισμικὲς ἀξίες, τὸ ὁποῖο ἐξειδίκευσε τὴν ξενοφοβία σὲ ἰσλαμοφοβία. Οἱ εὐρωπαϊκὲς κοινωνίες ἄρχισαν νὰ συνειδητοποιοῦν ὅτι ἡ ἔντονη παρουσία ἑνὸς μεγάλου ἀριθμοῦ διακριτῶν πληθυσμιακῶν ομάδων, μὲ διαφορετικὲς γλῶσσες, διαφορετικὲς ἀξίες, διαφορετικὸς πολιτισμὸς καὶ διαφορετικὲς θρησκείες μπορεῖ νὰ ἀλλοιώσει ἐπικίνδυνα τὴν πληθυσμιακὴ σύνθεση τῆς χώρας, νὰ νοθεύσει τὴν πολιτισμικὴ ὁμοιογένεια τοῦ γηγενοῦς πληθυσμοῦ, νὰ δημιουργήσει κρίση τῆς πολιτισμικῆς του ταυτότητας καὶ νὰ ἀπειλήσει σοβαρὰ τὴν κοινωνικὴ συνοχή, ἰδιαιτέρως μάλιστα ὅταν οἱ ομάδες αὐτὲς διαρκῶς αὐξάνονται καὶ πληθύνονται σὲ δημογραφικῶς γηράσκουσες κοινωνίες, ὅπως οἱ εὐρωπαϊκὲς. Ἐξάλλου ἰσλαμικὲς φονταμενταλιστικὲς ἀντιδράσεις σὲ δημοσιεύματα, ὅπως παλαιότερα τῶν «*Σατανικῶν Στίχων*» τοῦ Salman Rushdie καὶ ἀργότερα τῶν σκίτσων τοῦ Μωάμεθ σὲ ἡμερησίδα τῆς Δανίας, βιώθηκαν ὡς ἀπειλὴ κατὰ τῶν ἐλευθεριῶν καὶ τῶν παραδοσιακῶν δημοκρατικῶν ἀξιών τῆς Εὐρώπης.

5.2. Ἡ «ἐνταξιακὴ πολιτικὴ νέου τύπου»

Ποιά εἶναι ὁμως ἡ φιλοσοφία καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς νέας ἀφομοιωτικῆς πολιτικῆς, τὴν ὁποία, πρὸς ἀποφυγὴ ἀρνητικῶν συνεπειῶν, βάπτισαν στὴν Ὀλλανδία ὡς «*πολιτικὴ ἐνταξίας νέου τύπου*» (*Integration Policy New Style*); Μὲ μία πρόταση θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι εἶναι ἡ ριζικὴ ἀντιστροφή τοῦ τρόπου χειρισμοῦ τῆς ἑτερότητας. Ἡ ἀντιστροφή αὕτη συνίσταται:

- Πρῶτον, σὲ μία νέα κατανόηση τῆς ἔννοιας τῆς κοινωνικο-οἰκονομικῆς ἐνταξίας. Ἡ κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἐνταξία παύει πλέον νὰ θεωρεῖται ὡς μία ἀμφίδρομη διαδικασία καὶ κατανοεῖται μονοδιάστατα ὡς ἑτεροβαρῆς ὑποχρέωση τῶν μεταναστῶν. Ἐκτιμᾶται ὅτι οἱ μετανάστες δὲν θέλησαν μέχρι τώρα νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τὰ προνόμια καὶ τίς πλούσιες χρηματοδοτήσεις ποὺ τοὺς παρασχέθηκαν καὶ ἐξ ἴδιας ὑπαιτιότητας δὲν ἐπέτυχαν τὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ τους ἐνταξία, γιὰ τὴν ὁποία ὀφείλουν τώρα νὰ φροντίσουν.
- Δεύτερον, σὲ μία νέα κατανόηση τῆς σχέσης ἀνάμεσα στὴν κοινωνικο-οἰκονομικὴ καὶ πολιτισμικὴ ἐνταξία. Ἡ ἀντίληψη ποὺ ἐπικρατοῦσε κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐφαρμογῆς τοῦ πολυπολιτισμικοῦ προτύπου ἦταν ὅτι ἡ χειραφέτηση τῶν ἔθνο-πολιτισμικῶν ομάδων καὶ ἡ βελτίωση τῆς πολιτισμικῆς

θέσης τους θα οδηγούσε αυτόματα και στην αναβάθμιση και βελτίωση της κοινωνικο-οικονομικής τους κατάστασης. Ο συλλογισμός αυτός αποδείχθηκε εσφαλμένος. Με τη νέα πολιτική ή σχέση ανατρέπεται. Η έμφαση δίνεται τώρα στην αναβάθμιση της κοινωνικο-οικονομικής θέσης των μεταναστών, ως αναγκαίας προϋπόθεσης για την βελτίωση της κοινωνικο-πολιτισμικής τους εικόνας.

- Τρίτον, σε μία νέα κατανόηση και επαναξιολόγηση της πολιτισμικής ετερότητας. Το πολυπολιτισμικό πρότυπο έδινε έμφαση στο σεβασμό και τη διατήρηση της ετερότητας. Η πολιτική αυτή οδήγησε στην εσφαλμένη αντίληψη ότι η άπλη παρουσία της ετερότητας αποτελεί αταξία και συνιστά εμπλουτισμό της κοινωνίας, παραβλέποντας το γεγονός ότι κάθε τι τὸ διαφορετικὸ δὲν εἶναι αὐτονόητα καὶ πολὺτιμο. Η πολιτική διατήρησης της κοινωνικο-πολιτισμικής διαφορετικότητας οδήγησε σε ακρότητες και διαχωρισμούς που απειλοῦν την κοινωνική συνοχή και αποδείχθηκε εμπόδιο στην ένταξη τῶν μεταναστών. Η νέα ένταξιακή πολιτική δίνει έμφαση στην «κοινή ἐθνικότητα» καὶ «πολιτειότητα» (*citizenship*) ἀλλοχθόνων καὶ αὐτοχθόνων, ἀπευθύνεται σε ὅλους τοὺς πολίτες καὶ ἀποσκοπεῖ ἐξίσου στην ένταξη καὶ πολιτισμική προσαρμογή τῶν ἀλλοχθόνων καὶ στη διαφύλαξη τῆς συνοχῆς, τῆς ταυτότητας καὶ τῶν ἀξιών τῆς κοινωνίας ὑποδοχῆς⁸⁹.
- Τέταρτον, σε μία φιλελεύθερη καὶ ἀτομοκεντρικὴ ἀντιμετώπιση τῶν μεταναστών. Η νέα ένταξιακή πολιτική δὲν ἀντιμετωπίζει πλέον τοὺς μετανάστες ὡς μέλη τῆς ἐθνο-πολιτισμικῆς τους ὁμάδας, ἀλλὰ ὡς ἄτομα ἀλλοδαπῆς καταγωγῆς, ὡς «ἀλλόχθονες πολίτες», οἱ ὁποῖοι ἔχουν τὰ ἴδια δικαιώματα, ἀλλὰ καὶ τὶς ἴδιες ὑποχρεώσεις με τοὺς αὐτόχθονες⁹⁰. Στὸ πλαίσιο τῆς νέας αὐτῆς κατανόησης οἱ κυβερνήσεις περιορίσαν ἢ καὶ ἀνέστειλαν πλήρως τὶς χρηματοδοτήσεις γιὰ τὴ λειτουργία ἐθνικῶν σχολείων, πολιτισμικῶν συλλόγων, ἀνέγερσης τζαμιῶν, καὶ γενικῶς κάθε εὐνοϊκῆς καὶ προνομιακῆς μεταχείρισης συλλογικότητων με σύνθημα ὅτι τώρα σημασία καὶ προτεραιότητα ἔχει ἡ ιδιότητα τῶν μεταναστών ὡς πολιτῶν καὶ ἀτόμων καὶ ὄχι ὡς μελῶν ἐθνο-πολιτισμικῶν ὁμάδων.

89. SCHOLTEN, *Constructing Dutch Immigrant Policy: Research-Policy Relations and Immigrant Integration Policy-Making in the Netherlands. Narratives of Societal Steering on Migration and Integration in Europe*.

90. Ibid, σελ. 8.

Στὰ πλαίσια τῆς νέας αὐτῆς κατανόησης τῆς ἑτερότητας καὶ τῆς σχέσης τῆς πρὸς τὴν κυρίαρχη κοινωνία οἱ μετανάστες ὀφείλουν:

- Νὰ παρακολουθήσουν ὑποχρεωτικὰ τὰ λεγόμενα «*civic integration programmes*», μαθήματα δηλαδή γλώσσας, ἱστορίας καὶ πολιτισμοῦ τῆς χώρας, στὴν ὁποία ἔχουν ἐγκατασταθεῖ. Ἡ περαιτέρω ἀνανέωση τοῦ δικαιώματος παραμονῆς τους καὶ τὸ δικαίωμα παραμονῆς γιὰ τοὺς νεοαφικνούμενους ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία στὶς σχετικὲς ἐξετάσεις. Ἡ μὴ συμμόρφωση πρὸς τὴν ὑποχρέωση αὐτὴ ἐπιούρει σὲ μερικὲς χῶρες ποινὲς καὶ πρόστιμα.
- Νὰ φροντίσουν νὰ καταστοῦν τὸ συντομότερο κοινωνικὰ καὶ οικονομικὰ ἀνεξάρτητοι, ὥστε νὰ μὴ ἐπιβαρύνουν τὸ κράτος πρόνοιας⁹¹. Ἐξάρτηση ἀπὸ προνοιακὰ ἐπιδόματα εἶναι σὲ μερικὲς χῶρες λόγος ἀπέλασης.
- Νὰ σέβονται ἀπόλυτα ὄχι μόνον τὴ συνταγματικὴ τάξη καὶ τοὺς νόμους τῆς χώρας πού τοὺς φιλοξενεῖ, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα, ἰδίως στὶς ἐνδο-οικογενειακὲς σχέσεις, καθὼς καὶ τὸν κώδικα ἀξιῶν τοῦ κυρίαρχου πολιτισμοῦ. Ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀναφέρεται σὲ μίᾳ ἀπὸ τὶς Ἐκθέσεις Εἰδικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Μεγάλης Βρετανίας γιὰ τὰ μεταναστευτικὰ θέματα: «*Στὴ χώρα μας ἔχουμε κανόνες πὸν ὀρίζουν τί καὶ πῶς γίνεται ἀποδεκτό. Ὅσοι ἔρχονται σὸ σπίτι μας γι' αὐτὸ πὸν τὸ σπίτι μας εἶναι, ὀφείλουν νὰ ἀποδεχτοῦν τοὺς κανόνες αὐτοῦς*».
- Στὶς ὑποχρεώσεις τῶν μεταναστῶν περιλαμβάνεται καὶ ἡ καλλιέργεια τοῦ αἰσθήματος τοῦ «ἀνήκειν», πὸν σημαίνει, ἀνάλογα μὲ τὴ χώρα, ἢ προτεραιότητα τῆς «Βρετανικότητας», ἢ τῆς «*Leitkultur*», ἢ τῆς «πολιτειότητας». Γιὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ αἰσθήματος αὐτοῦ σὸ Ἦνωμένο Βασίλειο καθιερώθηκε ἀπὸ τὸ 2005 εἰδικὸ τελετουργικὸ ἀπόδοσης τῆς ἰθαγένειας καὶ ὄρκος ἀφοσιώσεως, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ προϋπόθεση *sine qua non* γιὰ τὴν ἄδεια μόνιμης ἐγκατάστασης στὴ Βρετανία⁹². Μερικὲς χῶρες, ὅπως ἡ Ὀλλανδία, προχώρησαν ἀκόμη περισσότερο, θέτοντας ὡς ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴ χορήγηση βίζας καὶ ἄδειας εἰσόδου στὴ χώρα τὴν ἐκμάθηση τῆς γλώσσας καὶ τὴν ἐπιτυχία στὶς ἐξετάσεις ἤδη στὴ χώρα προέλευσης.

91. Ibid.

92. {HOME OFFICE UK Border Agency, 2005 #434}

6. Αντί Έπιλόγου

Τις δεκαετίες του 1970 και 1980 ήταν πολλοί οι έγκωμιαστές του προτύπου της πολυπολιτισμικότητας. Οί θεωρητικοί του παρακολουθούσαν άγρυπνα τις ασκούμενες κριτικές και φρόντιζαν να διορθώνουν τις αδυναμίες του σε βαθμό που το 1995 ο σημαντικότερος θεωρητικός και υπέρμαχος του πολυπολιτισμικού προτύπου, ο Καναδός καθηγητής Will Kymlicka, να μπορεί με κάποιο θριαμβευτικό τόνο να κάνει λόγο για ένα ευτυχισμένο γάμο μεταξύ του Φιλελευθερισμού και της Πολυπολιτισμικότητας. Με την είσοδο στη νέα χιλιετία ο γάμος αυτός άρχισε να κλονίζεται και σήμερα, 15 χρόνια μετά, οι ύμνωδοί του προτύπου μειώνονται συνεχώς, ενώ πληθαίνουν καθημερινά τά «συναινετικά διαζύγια». Ένας άλλος σημαντικός έρευνητής των μεταναστευτικών ζητημάτων, ο Andrew Geddes, συνοψίζει με σαρκασμό την περιπετειώδη διαδρομή του προτύπου στην Όλλανδία, που υπήρξε υπόδειγμα εφαρμογής του σε εύρωπαϊκό έδαφος, με την ακόλουθη πρόταση: «Μέσα σε μία δεκαετία από την θεμελίωση της πολιτικής για τις μειονότητες –έτσι ονομάστηκε στην Όλλανδία ή πολιτική του πολυπολιτισμού– πολλά από τα ίδια εκείνα πρόσωπα που άσκησαν μεγάλη επίρροή για τη διαμόρφωσή της, ήσαν παρόντα στην κηδεία της»⁹³.

93. GEDDES, *The Politics of Migration and Immigration in Europe*, σελ. 115.